

DOI: 10.7596/taksad.v2i3.275

Diasporada Unutulan Bir Topluluk: Kırgızistan/Oş'ta Yaşayan Karadenizli Türkler¹

Adem SAĞIR²

Öz

Bu çalışma, 1944 yılında Sovyet Rusya tarafından, Batum'dan Kırgızistan kırsallarına sürülen Karadenizli Türklerin sosyo-kültürel yapısını analiz etme amacıyla hazırlanmıştır. Karadenizli Türklerin seçilmesindeki temel sebep, yaşadıkları coğrafyada 65 yıl geçmesine rağmen horondan mıhlamaya, misafir ağırlamadan türkülere kadar kültürlerini yaşatmaya çalışan bir topluluk olarak araştırılmaya değer olmalarıdır. Karadenizli Türkleri özel kılan bir diğer sebep ise diğer sürgün topluluklardan farklı olarak bir diaspora oluşturabilecek sayıda ve büyüklükte olmamalarına rağmen diaspora gibi hareket etmeleridir. Ancak yaşlı kuşağın aradan çekilmesiyle birlikte yavaş yavaş kültürlerini kaybetmeye başlamış oldukları da bir gerçektir. Bu çalışma, unutulmuş bir topluluğu ve onların kültürlerini yeniden gündeme getirmesi nedeniyle önem arz etmektedir. Ayrıca, bundan sonra Karadenizli Türklerle ilgili yapılacak olan çalışmalara da kaynak teşkil edecek olması bakımından da dikkate değerdir. Çalışmada nitel ve nicel teknikler uygulanarak sosyal bir yapı analizi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Yapı, Kültür, Kimlik, Sürgün, Karadenizli Türkler, Kırgızistan.

¹ Bu çalışma 2010 yılı içerisinde “*Sosyal ve Tarihsel Bağlamda Oş/Kırgızistana Sürgün Edilen Batumlu Türklerin Sosyal Yapısı*” başlıklı doktora tez çalışmasının uygulama kısmının yeniden gözden geçirilmiş ve değerlendirilmiş halidir. Çalışma Eylül-2012 tarihinde Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı tarafından “*Batum'dan Orta Asya'ya Bir Yol Hikayesi*” başlığıyla kitap olarak basılmıştır. Bu çalışma, adı geçen kitabın bir değerlendirmesi de olmaktadır.

² Yrd.Doç.Dr., Karabük Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, Genel Sosyoloji ve Metodoloji Ana Bilim Dalı, ademsagir@karabuk.edu.tr.

A Forgotten Community in Diaspora: The Black Sea Turks in Osh, Kyrgyzstan

Abstract

This work has been prepared for a purpose to make a social structure analysis of Black Sea Turks exiled from Batumi to Kyrgyz countryside by Soviet Russia in 1944. The main concern for choosing the Black Sea Turks is their being a community which is worthy of investigation. In that, we can see that they keep their cultures alive from the horon, entertainments, guests' rituals to folk songs though they have been living for 65 years far away from their origin region. Another reason making the Black Sea Turks special is that, unlike other exiles, they're not a diaspora community in that number and size, but they act like diaspora communities. And it should be noted that, they have begun to lose their culture slowly as older generation fades from the scene. Therefore, this study is significant in terms of the concern of creating a zero point and being a source for the studies about Black Sea Turks in the future. In this study, it has been aimed to make a social structure analysis by carrying out qualitative and quantitative techniques.

Keywords: Social Structure, Culture, Identity, Exile, Black Sea Turks, Kyrgyzstan.

GİRİŞ

Kitlesel göç hareketleri, tarih boyunca dünyanın demografik yapısı başta olmak üzere, siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel yapılarını etkilemiş ve değiştirmiştir. Bu değişimden göç veren ülkeler ile göç alan ülkeler aynı derecede fakat farklı şekillerde etkilenmiştir. Günümüzde küreselleşmeyle birlikte sınırların ortadan kalkması, bölgelerarası dengesizliklerin ortaya çıkması ve güvenlik kaygılarıyla birlikte göçler ve göçmenlik kavramları ayrıca incelenen konuların başında yer almaya başlamıştır. Böylece göçler; *demografik, ekonomik, toplumsal yapıları değiştirme niteliğiyle hem de ulusal kimliğin sıklıkla sorgulanmasına yol açan kültürel farklılığı beraberinde getirmesiyle* de (Castles ve Miller, 2008:7) farklı bağlamlarda tartışılmaya başlamıştır.

Küreselleşen dünyayla ortaya çıkan yeni göç formları, farklı coğrafyalarda anavatanlarından uzak toplulukların etnik ya da kültürel kimliklerini ve onların yaşatılmasını da gündeme taşımıştır. Bunların gündeme gelmesinde kuşkusuz küreselleşmenin getirdiği değerlerin ve kurumların farklılıklara yapılan vurguyu ön plana çıkarması önemli rol oynamıştır. Ayrıca göç sonrasında yaşanması muhtemel kültürel karşılaşmalarda sosyal

bütünleşme, entegrasyon, asimilasyon ve çok kültürlülük gibi kavramların da bu toplulukların gündeme gelmesinde önemli etkisi olduğu görülmüştür.

Bu bağlamdan hareketle hazırlanmış olan çalışma, 1944 yılında Batum'da yaşarken Sovyet Rusya'nın zorunlu iskân politikası çerçevesinde Kırgızistan/Oş'a yerleştirilen Karadenizli Türklerin kimlik algılamaları ve bu bağlamdan hareketle sosyo-kültürel yapılarını analiz etmiştir. Televizyona ilk çıktıklarında Türkiye'ye oldukça uzak bir coğrafyada Türkiye Türkçesiyle konuşan, horon oynayıp kemeçe çalan, mutfaklarında karalahana sarmasının eksik olmadığı Karadenizlileri görünce bizi gündelik hayatlarını ve sosyal değerlerini araştırma merakı sardı. Bu merak "Sosyal ve Tarihsel Bağlamda Oş-Kırgızistana Sürgün Edilen Batumlu Türklerin Sosyal Yapısı" doktora tez çalışması kapsamında 2009 yılın Eylül, Ekim ve Kasım aylarında bölgede uygulamalı bir monografi çalışması yapmanın da temel hareket noktası oldu. Bölgede araştırma kapsamında yaşamaya başlayınca Karadenizli Türklerin yaşadıkları mekânda oluşturmuş oldukları kültürel direnç mekanizmaları, kimlik tanımlama biçimleri ve sosyo-ekonomik profilleri ayrıca dikkatimizi çekmiştir. Çalışma bu bağlamda hem köken kültürüne ait coğrafi mekânından uzakta yaşayan kültürel bir topluluğun sosyal yapısını analiz etmesi, hem de sosyal bilimler literatürüne bu toplulukla ilgili bilgileri katmış olması bakımından önemli bir çabanın ürünüdür.

Araştırmanın Konumlandırılması ve Katkısı

1944 yılında dönemin Sovyet hükümeti tarafından Ahıskalı ve diğer Türk gruplarla birlikte Orta Asya kırsallarına zorunlu göçe tabi tutulan Karadenizli Türklerin, araştırmanın yapıldığı 2009 güz döneminde, hem kendi kültürlerini yaşatmaya çalıştıkları, hem de içinde buldukları kültüre uyum sağlamaya çalıştıkları görülmüştür. Bu bağlamda Karadeniz TV seyreden, bahçelerinde fındık yetiştiren, Türkiye'de olan bitenleri takip edebilen insanların varlığından haberdar olmak, kültürlerini başka bir kültür içerisinde devam ettirmeye çalışan Karadeniz Türklerini anlama bağlamında önemli göstergeler olmuştur. Yaşadıklarını kültürel çözülmeye rağmen, Doğu Karadeniz kültürünü Orta Asya steplerinde yaşatmış bir topluluk olarak araştırılmaya değer görülmüştür.

Bütün bu kültürel göstergelere rağmen, Karadenizli Türklerin *köken kültürleri*yle aradaki tarihi mesafenin artıyor olması kültürlerini kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya getirmektedir. Köken kültürden kasıt, Karadenizli Türklerin fiziksel ve manevi sosyal çevrelerini tanımlayan ve Türkiye'ye ait olduğu ifade edilen kültürel gelenekler ve değerlerdir. Kuşkusuz bu değerler kendilerini kurdukları ontolojik kültürel alana da göndermede bulunmaktadır. Örneğin, Castles ve Miller'e (2008:53) göre; köken kültür söz konusu olduğunda köken kültüre başvurmak, yeteneklerin ve deneyimlerin zarar gördüğü durumlarda insanlara öz saygılarının devamı konusunda yardımcı olmaktadır. Böylece kültür kimliğinin bir kaynağı, dışlanma ve ayrımcılık karşısında bir direnç noktası olarak kilit rol oynamaktadır.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmanın temel amacı Batum'dan Sovyet Rusya tarafından Kırgızistan Oş'a sürgüne edilen Karadenizli Türklerin sosyo-kültürel yapısını analiz etmektir. Karadenizli Türklerin sosyal ve kültürel pratikleri ele alınırken, içinde yaşadıkları kültürel çevre ile paylaştıkları ortak noktalar da ortaya çıkartılmış, bu aynı zamanda Kırgız-Özbek kimliği ile Karadenizli Türklerin kimlik algılamaları arasındaki farkı da göstermiştir. Bunu yaparken temel hareket noktası da Karadenizlilerin Sovyetlerin diğer milletlere uyguladığı sürgün politikalarından etkilendiği kabulü üzerine temellendirilmiş ve bu süreç yaşadıkları bölgedeki kültürel çevreyle paralel ele alınmıştır.

Çoğunluk tarafından bilinmeyen, Ahıskalı Türkler ile aynı kategoride değerlendirilen Karadenizli Türkler, kültürleriyle, yaşattıkları yöresel motiflerle ve kendilerini ayrıştırdıkları noktalara araştırılmaya değer görülmüştür. Bu alanda yapılmış olan başka bir çalışma mevcut değildir ve bu nokta hazırlanacak olan bu çalışmayı önemli kılmaktadır.

Araştırmanın Kuramsal Temelleri: Diasporada kültür ve kimlik

Bir halkın tüm dünyaya dağılımını anlatana diaspora kavramı, İlk kez Babil sürgününden sonra ve farklı ülkelerde toplanan Yahudiler için, modern dönemden önce Filistin'in son olarak İsrail dışında yaşayan Yahudiler için kullanılmıştır. Ancak günümüzde ise daha geniş bir anlam kazanarak farklı ülkelere dağılan bütün göçmenler için kullanılmaya başlanmıştır (Marshall, 1999:151). Diaspora mensupları, coğrafi olarak dağılmış olmalarına rağmen ortak bir tarih ve anavatan hakkında ortak bir hafıza ya da beslenen ve korunan hatta çoğu zamanda devam ettirilen sosyal bir kimlik üzerinden bir arada tutulmaktadırlar (Giddens, 2008:571).

Diaspora cemaatlerinin üyeleri ise çoğu zaman sadece yaşadıkları ülkeye ya da topluma değil, aynı zamanda yerleştikleri ülke, devlet veya millete de aidiyet söylemleri geliştirmektedirler. Ancak hiçbir zaman tam olarak yeni topluma aidiyet geliştiremezler; çünkü vatanlarıyla olan irtibatları sürekli devam etmektedir. Manevi olarak zihinlerinde yaşattıkları geri dönüş fikri yanında, anavatanlarındaki muhtelif 'dava'lara ya da mücadelelere maddi yardım yapmak, çoğu zaman diaspora üyeleri için anavatanlarına aidiyetlerini ortaya koymanın da bir yolu olarak karşımıza çıkmaktadır (Yuval-Davis, 2008:153). Diaspora kavramının nitelikleri konusunda Cohen (1997:26) ise, farklı kategoriler belirlese de bütün diasporaların aşağıdaki bazı ortak hususiyetleri taşıdığını söylemektedir:

- Anayurttan, genellikle baskı veya benzer sebepler gibi travmatik olaylar sonucu iki veya daha fazla yabancı bölgeye dağılmak.
- Bazı durumlarda, anayurttan iş, ticaret veya kolonyalist nedenlerle dağılmak.
- Konumu, tarihi ve başarıları dâhil olarak anayurda ilişkin kolektif bir hafıza ve mit olması.

- Varsayılan tarihi yurdun idealleştirilmesi ve bu yurdun korunması, inşası, güvenliği, refahı ve hatta yaratılmasına dönük olarak kolektif taahhüt.
- Kolektif tasvip bulan bir dönüş hareketinin gelişimi.
- Farklılık, ortak tarih ve ortak gelecek düşüncesine dayalı ve uzun süre korunan güçlü bir etnik grup bilinci.
- İçinde yaşanılan toplumlarla sorunlu ilişki, en azından kabul edilmeme veya grubun başına bir başka felaketin gelme ihtimali.
- Diğer ülkelerde yaşayan topluluk üyeleri ile dayanışma ve sempati.
- İçinde yaşanılan ülkede çoğulculuğa geçit veren bir ortamda varlığı sürdürme olasılığı.

Cohen'in diaspora tanımlaması da tenkite uğrasa da, Giddens, küreselleşen dünyada kolektif kimliği sağlayan etnik kültürü koruyan devam eden süreçler olduğunu göstermesi açısından Cohen'in yaklaşımlarını kayda değer bulmaktadır (Giddens, 2008:573).

Grup içerisindeki iletişim ağları söz konusu olduğunda ise diasporik kimliğini muhafaza etmenin en önemli unsuru olarak grubun iç dinamikleri olduğu görülmektedir. Bu aynı zamanda entegrasyon ve asimilasyona direnmeyi de ifade etmektedir. Diaspora aidiyetliği sürekli ayakta tutar. Ancak aidiyet tek başına yaşanan bireysel bir olgu değildir. Birey ait olduğu cemaate bağlılığını nasıl kuruyorsa aidiyetliği ve diasporik kimliği de o derece kuvvetlenmektedir. Grup içerisindeki sosyal ve kültürel etkileşim ağlarına bağlıdır. Ağlar ne kadar kuvvetli olursa diasporik kimlik de o derece güçlü ya da zayıf olabilmektedir. Diaspora göçmenler arasındaki köprüdür açık kapıdır ve iletişim ağlarıdır (Alund, 1996:38). Sürgün diasporalarında, sürgüne maruz kalmış cemaat üyelerinin anavatanlarından farklı bölgelere yayılmış olmaları ve nesilden nesile aktardıkları bir anayurda dönüş ve özlem duygusunu sürekli canlı tutmalarıdır. Ev sahibi toplum tarafından kabul edilmeyeceklerine duydukları inanç devam etmekle birlikte tam olarak kendilerini toplum dışında hissetmezler. Ayrı kalırlar ancak paylaşılan ortak değer ve mekânlarda bir araya gelirler. Bunun anlamı tam olarak kapalı bir grup olmamaları aksine geniş bir ilişkiler ağıyla buldukları topluma bağlı olmalarıdır. Sürgün diasporasının bir niteliği de grup üyeleri arasında varolan dayanışmadır. Bu dayanışma grup üyelerinin aidiyet bilinçlerini ve anayurtla kurdukları ilişkiyi canlı tutar. Bugün dünyanın çeşitli bölgelerinde yaşayan Kafkas göçmenlerinin oluşturmuş oldukları diasporaları örnek olarak göstermek mümkündür.

1970'li yılların sonlarında özellikle Çerkezler etrafında tartışılmaya başlanan sürgün diasporası kavramı beş temel etrafında şekillenen bir söylemle yaygınlaşmaya başlamıştır. Bunlar sırasıyla, kültürün kaynağı ve koruyucusu olarak anayurt; toplumun doğal gelişim ortamından, anayurttan zorla koparıldığı sürgün; sürgün sonucu farklı bir coğrafyada hayatı muhaceret; muhaceretteki dağınık hayat ve kısıtlamalar sonucu kültürün ve kimliğin yok

olmayla karşı karşıya kalması, asimilasyon; yok oluştan kurtulmak ve uluslaşma sürecini tamamlamak için tekrar anayurtta, anayurt ile bütünleşme, dönüşür (Taymaz, 1998:62).

Bu kavramlaştırmalar bize Cohen'in diyasporalar hakkında yaptığı tespitleri çağrıştırmaktadır. Diaspora kavramının sürgün cemaatler için kullanılmasının ise 1990'larda gerçekleştiği görülmektedir. Bu kavram zamanla 90'lara kadar kullanılan muhaceret sözcüğünün yerine kullanılmaya başlanmıştır. Diaspora kavramının özellikle Kafkas halkları bir anlamıyla da sürgün halklar için yaygınlaşmasında ise biri özel, diğeri genel olmak üzere iki etken belirleyici olmuştur. Özel etken, bu yıllarda özellikle Sovyet Rusya'nın dağılmasıyla birlikte Kafkasya ile ilişkilerin hızla gelişmesi sonucu *anayurt ve anayurt dışı* arasındaki ikilik (veya ikilemin) daha açık bir şekilde ortaya çıkmasıdır. Bu durumda, bu ikiliği tanımlamak üzere *anayurt ve diyaspora* kavramları yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. İkinci etkense, bu dönemde dünyanın diğer pek çok ülkesinde de yeni diyasporaların ortaya çıkmış olmasıdır. Örneğin Türkiye, Ürdün, Suriye, İsrail, Almanya gibi ülkelerde Çerkez diasporasının ortaya çıkışı (veya yeniden keşfedilişi); geçtiğimiz yıl ise Gürcistan'ın geri dönüşleri için yasal düzenlemeler yapmasıyla gündeme gelen Ahıska diasporası bahsi geçen bu sürecin yansıması olarak da değerlendirilebilir (Taymaz, 1998).

Sürgün topluluklar için diyaspora kavramı tartışılırken, bu kavramın kullanımında ortaya çıkabilecek bir sorun da dikkatimizi çekmektedir. Yaygın olarak kullanıldığı biçimiyle diyaspora kavramı, *bir topluluğun en az iki yabancı bölgede dağınık olarak yaşadığını* belirtmektedir. Bir toplumun diyaspora olarak tanımlanmasını sağlayan temel nitelik (anayurt dışında dağınık yaşamak), aynı zamanda o toplumun diyaspora niteliğini kaybetmesine yol açacak niteliklidir. Bu nedenle *diyaspora* kavramı aslında (çok uzun sürebilecek olsa da) bir geçiş sürecini tanımlamaktadır. Diaspora olmanın bir geçiş süreci olarak değerlendirilmesinin iki nedeni vardır: İlk olarak, farklı bölgelerde yaşayan topluluğun üyeleri, farklı deneyim ve toplumsal ilişkiler sonucu birbirlerinden farklılaşacaklar, bunun sonucu her bölgede yaşayan grup, kendi öz, gerçek kimliğini aslında değişen yapısı ve kültürü ile tanımlayacaktır. İkinci olarak, yukarıda tanımladığımız sürece paralel olarak, dağınık yaşayan topluluklar, dağınık yaşadıkları için kültürlerini yeniden-üretme geçecek ve zamanla içinde yaşadıkları toplumla kaynaşacaktır; çünkü mekândan bağımsız olarak toplumsal-kültürel ilişkilerin sürdürülemeyeceği açıktır. Bu durumda da diyaspora bir bütün olarak ortadan kalkacak, yok olacaktır (Taymaz, 1998).

Kuşkusuz burada diasporik kimliğin muhtevasının onu çevreleyen siyasi kültürün ve inşa sürecindeki şartların doğrudan etkisi altında şekillendiği gerçeğine dikkat çekilmektedir. Bugün Orta Asya'da özellikle 1989'tan sonra yaşanan kültürel çatışmalardan sonra Ahıskalıların durumu ile Türkiye'de yaşayan Çerkezlerin ya da Ashıkalıların durumu aynı değildir. Her iki bölgede de farklılaşan siyasi kültür, diasporik kimliklere bakışı da şekillendirmektedir.

Sürgünler söz konusu olduğunda diaspora, ancak üyelerinin göç edilen ülkeye ilişkin sosyal ve sembolik bağlar kurmaları durumunda ortaya çıkan bir devlet aşırı topluluk olarak nitelendirilebilir. Aksi takdirde sürgünden bahsetmek daha uygun olacaktır. Nitekim kaçmak zorunda kalan ve anayurtlarına dönüş özlemini duyan siyasi sürgün toplulukları tüm enerjilerini ayrıldıkları ülke üzerinde yoğunlaştırmıştır (Faist, 2002:28). Bu amaç öylesine belirleyicidir ki göç edilen ve sadece geçici bir hayat alanı olarak görülen ülkeyle herhangi bir köklü bağın kurulması imkânsızlaşır.

Böylece diasporalı olmak bir taraftan farklı coğrafyalarda farklı vurgular taşıyan kimlikler geliştirilmesine neden olmuş, diğer taraftan da yüzyılı aşkın bir süredir anayurtlarından ve birbirlerinden ayrı düşmüş ve zaman zaman birbirleriyle hiçbir ilişki kuramamış olmalarına rağmen ortak aidiyetlerinin korunabilmesine de zemin hazırlamıştır. Aynı şekilde anayurt kavramı da diaspora toplulukları için, ona erişimin en zor olduğu zamanlarda bile kolektif kimlikleri besleyen yegâne kültürel merkez olmaya devam etmiş, diaspora coğrafyası ise hiçbir zaman diasporik kimlik için anayurda eşdeğer özgünlükte kültürel yeniden-üretim merkezi oluşturamamış, onun karşısında hep çevre olarak kalmıştır.

Metodolojik Çerçeve

Çalışmanın metodolojik kaygısı, bir kültürel topluluğun farklı bir sosyal ve fiziki coğrafyada geleneklerini devam ettirme mekanizmalarını tespit etmektir. Bu bağlamda maddi ve manevi kültürel öğelerin görünen kısımları, sosyo-demografik ve sosyo-ekonomik profilleri ve kendilerini tanımlama biçimleri ele alınmıştır. Burada temel amaç, ileride bir zamanda sayıca az olmalarından dolayı kültürel bir kaybolma ile karşı karşıya kalabilecek Karadenizli Türklerin kültürel kodlarının ve davranışlarının tespitidir. Araştırmada çeşitli risklerden dolayı nicel ve nitel teknikler birlikte kullanılmıştır.

Araştırmanın Riskleri

Araştırmanın taşıdığı en önemli risk, bu konuyla ilgili olarak yakın zamanda yapılmış olan çalışma olmadığından hem kaynakçanın hem de mukayese imkânının olmamasıdır. Bu çalışmanın ilk olma özelliği taşıması bu sebeple eksikliklerinin benzer çalışmalarla giderileceği kanısındayız. Çalışmanın taşıdığı bir başka risk, Kırgızistan genelinde resmi olarak tutulmuş olan istatistiksel verilerin doğruluğunun tartışmalı olmasıdır. Bu nedenle çalışmanın genelinde resmi olmayan rakamlar kullanılmıştır. Bunlarda (nüfus, ölüm ve doğum oranı, etnik dağılımlar vs.)yaklaşık rakamlar olduğundan araştırma için önemli bir risk oluşturmaktadır.

Araştırmayla ilgili bir diğer risk ise anket yapılan kişilerinin birçoğunun okuma yazma bilmiyor olmasıdır. Bu durum anketlerin yapılmasını kısmen zorlaştırmıştır. Bir diğer durum ise Türkçeye yeterince hâkim olamamaları, ankete katılanların bazı soruların anlaşılmasına neden olmuş ve ekstrasından bir açıklama yapılma gereği hissedilmiştir. Bunun aşılması için de derinlemesine mülakatlar ve gözlemlerden yararlanılmıştır. Ancak mülakatlar sırasında da

Türkçe'nin yetersiz kaldığı yerlerde Kırgızca yardım alınmış ve çoğu durumlarda ise tekrarlamaların yoğun olduğu görülmüştür.

Ayrıca anketlerin hazırlanması sırasında, soruları yönelteceğimiz kişilerin ve anket verilerini sunacağımız resmi makamların hassasiyetleri dikkate alınarak titiz davranılmış, mülakatlar verilirken katılımcıları tanımlayacak yaş, cinsiyet ve meslek gibi durumların belirtilmesinden kaçınılmıştır. Çalışmada en önemli risklerden birisi de araştırma yaptığımız grubun homojen bir grup olmasıdır. Bu homojenlik karşılaştırmalı tablolar oluşturulmasının önünde önemli bir engel oluşturmuştur.

Araştırmanın Sınırlılıkları; Araştırmanın daha sağlıklı bir zeminde gerçekleştirilebilmesi, geçerli sonuçlara ulaşabilmesi ve okuyucuların zihinlerinde oluşabilecek soru işaretlerin cevaplandırılabilmesi amacıyla birkaç başlıkla ifade edilmiştir.

- Araştırmanın örnekleminde yer alan 113 katılımcının, kendilerinden istenilen bilgileri samimi ve doğru olarak cevapladıkları kabul edilmektedir.

- Mülakatlar sırasında katılımcıların samimi olarak soruları cevapladıkları kabul edilmektedir.

- Batum'da sürgün edilmekle birlikte, kökenleri itibariyle Rize ve Trabzon'a dayanmaları ve kendilerini tanımlama biçimlerinden dolayı Karadenizli Türkler olarak kabul edilmektedir.

- Araştırmada seçilen örneklem grubunun gelir, statü ve eğitim bakımından homojen bir yapıda olduğu kabul edilmektedir.

Araştırmanın İddiası

Oş bölgesinde yaşayan Karadenizli Türklerin sosyal yapıları incelendiğinde ilk olarak dikkat çeken nokta homojen bir yapıya sahip olmalarıdır. Bunun anlamı grup içerisinde yaşayanların eğitim, gelir ve diğer statü unsurları bakımından belirgin farklılıklar göstermemesidir. Bu durum, Karadenizli Türkleri diğer göç ya da sürgün topluluklardan farklı kılmaktadır. Bu farklılığın oluşmasında grup üyelerinin sayısal olarak az olmaları, dağınık yaşamaları ve yıllardır Ahıskalı Türkler ile aynı isim altında anıldıklarından Karadenizli Türk topluluğu olarak bilinmemiş olmalarından kaynaklanmaktadır. Bu noktayı dikkate alarak araştırmanın temel iddiasını şu şekilde ifade etmek mümkündür:

Sürgün bir topluluğun sosyal yapısı incelenirken, tarihi ve kültürel şartların belirlediği yapının dikkate alınması, sürgün öncesine ait sosyo-kültürel çevre ile sürgün sonrası sosyo-kültürel çevre arasındaki ilişkinin anlaşılması açısından gereklidir.

Araştırmanın iddiası aşağıdaki varsayımlarla desteklenerek oluşturulmuştur.

- Karadenizli göçmenlerin kimlik algılamalarında Türkiyeli Türk olma algılaması temel belirleyici öğedir.

- Karadenizli göçmenler, Oş bölgesinde yarı-kapalı bir kültürel topluluktur.
- Karadenizli göçmenler içinde oluşan duygusal bağlar, geleneksel ağ ilişkilerinin sürdürülmesine zemin hazırlamakta ve bu ağ bireyleri dış çevrenin etkilerinden korumaktadır.
- Karadenizli Türklerde sürgün geçmişiyle ilgili bilinç, kimlik tanımlamalarında ön plana çıkmaktadır.

Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini Sovyet döneminde Batum'dan Kırgızistan/Oş bölgesine sürgün edilen ve kendilerini Karadenizli Türk olarak tanımlayanlardan oluşmaktadır. Karadenizli Türklerin zamanla birkaç farklı yönlerden sosyalleştiği ve yaşadıkları yere uyum sağlamaya çalıştıkları görülmüştür. Sürgünün toplumsal bellekteki yeriyle anayurda duyulan özlem ve geri dönüş; bu duygunun varlığına rağmen yaşanılan ülkeye duyulan aidiyet; son olarak ise fiziksel uzaklık ve duygusal yakınlıkla köken kültürel çevreye duyulan aidiyet duygusu Karadenizli Türklerin en belirgin kimlik göstergesi olmuştur. Araştırmanın evrenini oluşturan Oş'ta yaşayan Karadenizli Türklerin sayısal bilgileri ise yaklaşık şu şekildedir:

Oş'a Kayıtlı Toplam Karadenizli Türk Nüfus: 1000-2000 arası

Oş'tan Göç Etmemiş Karadenizli Türk Nüfus: 500-750 arası

Halen Oş'ta Yaşayan Nüfus: 500-1000 Arası

Bu rakamlar, tahmini olarak birbirlerinden haberdar olan Karadenizli Türklerle mülakatlar sırasında ve gayri resmi derneklerindeki tahmini kayıtlardan alınmıştır. Anketlerin uygulandığı örneklem dağılımı ise şu şekildedir:³

Kökcar: 50 - Kızılkaya: 36 - Komünisto: 15 - Oş(Şehir Merkezi): 12

Çalışmanın örnekleme *monografik örnekleme yöntemiyle* seçilmiştir. Araştırma *örnek olaya özel* bir durum betimlemesi olarak tasarlandığından ve araştırılacak kitlenin homojen bir topluluk olmasından dolayı bu yöntem tercih edilmiştir. Bu yöntemde temel hareket noktası *evren ile ilgili bilgilere ve öngörülere dayanarak evreni temsil ettiği düşünülen bir küme üzerinde anketleri uygulamayı tercih etmektir* (Ural, Kılıç, 2006: 44). Kuşkusuz seçilen kümenin homojen olması seçilen örneklemin evreni temsil etmesi bakımından özellikle dikkat edilmesi gereken bir noktadır. Karadenizli Türkler bu bağlamda düşünüldüğünde homojen bir

³ Belirtilen sayılar anketlerin uygulandığı kişi sayısını göstermektedir. Araştırmada seçilen örneklem, üç nesli kapsayacak şekilde oluşturulmaya çalışılmıştır. Araştırmanın temel yöntem ve modeline sadık kalınmakla birlikte bölgenin sosyo-demografik yapısı başta olmak üzere karşılaşılan çeşitli sosyal ve fiziki şartlar, araştırma modelinin esnekleştirilmesine sebep olmuştur.

topluluktur; çünkü aralarında farklılıklar oluşturacak cinsiyet, eğitim, yaş, gelir, meslek gibi unsurlar belirleyici değildir.

Karadenizli Türklerin Göç Süreci ve Sonrası

1900'lü yıllarda sosyal ve ekonomik sebeplerden dolayı o dönem Osmanlı sınırlarında yer alan Batum şehrine çalışmak için göç eden Karadenizli Türkler buraya yerleşerek hayatlarını burada devam ettirmeye başlamışlardı. Ancak Kurtuluş Savaşı'ndan sonra Batum'un Misak-i Milli sınırları dışında kalmasıyla birlikte sınır dışında kalmışlardır. Bundan sonraki süreçte ise Sovyetlerin II. Dünya Savaşı yıllarında uyguladığı sürgün politikalarından Karadenizli Türklerin de etkilendiği görülmüştür.

Sovyet sürgünleri sırasında Doğu Karadeniz sahillerinde özellikle Batum'da yaşayan 20-30 Rize/Trabzon kökenli Karadenizli aile NKVD - Narodnyy Komissariat Vnutrennih Del (Sovyetler Birliği İçişleri Halk Komiserliği)⁴ görevlilerince Ahıskalı Türklerle aynı kefeye koyularak Orta Asya'ya sürüldükleri görülmektedir (Tuğul, 2003:146). Diğer sürgün topluluklar gibi Karadenizli Türkler de Ahıskalı Türkler arasında iki parça halinde farklı bölgelere yerleştirilmiştir. Bunlardan bir kısmı Kazakistan'ın Cambul bölgesine, diğer kısmı ise Oş bölgesine yerleştirilmişlerdir. Sovyetlerin bu uygulamasının bilinçli bir politika olarak uygulandığı sürgün sonrası süreçlerden açıkça anlaşılmaktadır. Sürgün sırasında toplu yerleştirmelerden özellikle kaçınan Sovyet Rusya, bu şekilde toplulukların psikolojik olarak dirençlerini de kırmayı ve sürgün sonrası ortaya çıkabilecek herhangi bir dayanışma ve örgütlenmenin de önüne geçmeyi amaçlamıştır.

Karadenizli Türkler, göçleri sırasında diğer topluluklar gibi pek çok zorluğu aynı anda yaşamışlardır. Yapılan mülakatlar sırasında göç ile ilgili tarihi belleğin sürekli canlı tutulduğu, hemen hemen herkesin sürgünle ilgili süreçleri az çok bildiği görülmüştür. Karadenizli Türkler ile yapılan mülakatlarda sürgüne ait tarihi hafızaya ait örnekleri şu şekilde sıralamak mümkündür: Her şeyin bir aralık ayı Kurban Bayramı sabahı başladığı ile söze giren yaşlı bir kadın Karadeniz Türk, sürecin çok zor olduğunu ve herkesin beklenildiğinden daha fazla acı çektiğini ifade etmiştir.

“Kurban Bayramı sabahı annem yemekleri pişirip ahıra inekleri sağmaya gitti. Ben o zamanlar 8, abim ise 9 yaşındaydı. Biz evde oyun oynarken, kapıya üç asker geldi. Askerler annemi ve babamı sordu. Ahırda ineklerin yanında olduğunu söyledim. Gidip çağırمامı istediler. Annemi çağırdığımda askerlerden oldukça tedirgin olmuştuk, sabırsızca bekliyorlardı çünkü. Nitekim üç saat içerisinde Batum'u terk etmemiz gerektiğini söyleyerek gittiler. Annem, perişan olmuştu, üzüntüsünden ne yapacağını bilemedi. Sadece ağladığımı görüyordum. Biz ne

⁴ Sovyetler Birliği'nin gizli polis teşkilatları OGPU ve Çeka'nın yerini alan Devlet Güvenlik Baş Müdürlüğü (GUGB), NKVD'nin en çok bilinen bölümüdür. Sovyetler Birliği'nin çeşitli meselelerini idare eden devlet birimidir.

yapacağız diye dövünmeye başladı. O zaman babam yanımızda değildi. Çalışmak için Çoruh'un diğer tarafındaydı. Annem bir başımıza ne yapacağız telaşına kapıldı; çünkü evimiz çok tepedeydi. Makine⁵ yoktu. Annem, ağlamaklı yolda lazım olacak ve taşıyabileceğimiz kadar bir şeyler hazırlamaya koyuldu. Yolda giderken Gürcü kadınlara rastladık. Gürcü kadınlar, Mısır ve un başta olmak üzere taşıyabileceğimiz kadar gıda verdi bize. Sonra Çoruhun ağzına geldik. Burası ana-baba günüydü. Her taraf insan kaynıyordu. 7 vagon vardı. Hepsi insanlarla doluydu. Nereye gideceğimizi bilmiyorduk. Babam ise arkamızda kalmıştı. Bizi trenin yanına getirdiler. Bizim bineceğimiz vagona hayvanlarda bağlıydı. Tam 7 vagon insan Türk, Kürt üst üste trenlere bindirilmişti. Yaklaşık 20 gün terenle seyahat ettiğimizi hatırlıyorum. Sonra da bizi gelip buralara attılar” (Kişisel Görüşme, 2008).

Göç hikâyelerini anlatırken, o günlerin şimdikinden çok daha kötü olduğunu ifade eden Karadenizli kadın, on beş sene babasına ulaşmaya çalıştıklarını anlattı. Ancak başarılı olamayınca babalarından ümidi kestiklerini söyledi. Daha sonra ise babasının Türkiye’de evlendiğini ve yeni bir aile kurduğu söyleyen Karadenizli Türk, göç sürecinin en fazla yıpratmış şeyin aileler olduğunu söyledi; çünkü ona çoğu aile göç sürecinde tek tek parçalanmıştı. Sürgün sırasındaki yaşananları bir başka yaşlı Karadenizli kadın şu şekilde aktarmıştır.

“Anne ve babam Türkiye’de doğdu. Batum’a çalışmak için geldiler. Ancak Batum sınır dışında kalınca bizde Türkiye’nin yabancısı olduk artık. Göçe nasıl başladığımızı, yolda neler olduğunu tam olarak hatırlanıyorum; ama sonradan annem bana göç sürecini anlattı. Bir sabah inekleri sağmak için ahıra inmiş ve o arada evin önüne askerler gelmiş. Askerler birkaç gün içinde şehri terk etmeleri gerektiğini söylemiş. Sonrası ise malum, alabildikleri kadar eşya ve yiyecek alıp yola düşmüşler. O zaman çok insan sürgün için evlerinden alınmış. Tren istasyonuna geldiklerinde herkesi orada toplamış vagonlara bindiriliyormuş. Sonra onlarda koyulmuş trene yola çıkmışlar. Yolda çok insan ölmüş ne sen sor ne ben söyleyeyim. Annem o günleri anlatırken gözlerinden yaş gelir sürekli. Buralara geldiklerinde yıkık dökük evlere yerleştirilmişler. Kışı soğuk ve hiç bilmedikleri bir yer. Daha ne anlatayım böyle işte” (Kişisel Görüşme, 2008).

Karadenizli Türkler, Oş bölgesine ilk geldiklerinde Kırgızlara ait eski ve yıkık evlere bırakılmışlardır. Mülakatlar sırasında aktarılanlardan evlerin oldukça kötü durumda olduğu ve geldikleri dönemin kış ayları olduğu da hesaba katıldığında çok sıkıntı yaşadıkları anlaşılabilir. Bütün bu şartlar altında Karadeniz Türklerin hayatlarını devam ettirmek için

⁵ Makine, genelde Kırgızistan’da arabalara verilen isim olarak karşımıza çıkmaktadır.

şartlara ayak uydurmaya çalıştıkları bir dönem olmuştur. Bu dönemle ilgili olarak mülakatlarda aktarılan bilgileri ise şu şekilde vermek mümkündür:

“Bizi buraya yıkık dökük evlerin içerisine attılar. Camlar yoktu, damlar delikti. Kış vakti soğuktan da donuyorduk. Ne yemek için ekmeğimiz ne de elbisemiz vardı doğru düzgün. Çünkü Batum’da evlerimizden nasıl çıkartıldıysak öylece gelmiştik buraya. Açlık, soğuk, pislik en büyük düşmanlarımızdı. Tabii burada yaşayanlarda bize düşmanmışız gibi bakıyorlardı. Hatırlıyorum da geceleri soğuktan gözüme uyku girmezdi. Annemin yanına sokulur öyle uyumaya çalışırdım. Şükür yaşadık sağ kaldık bugünlere geldik. Bu şartlara dayanamayan niceleri ise öldü” (Kişisel Görüşme, 2008).

“Kolhozlar vardı buralarda. Bizi getirdiklerinde sürgünlere özel hazırlanmış kolhozlara yerleştirdiler. Çok uzun süre yaşadık kolхозlarda baskı altında. Bizi buralara geçici süreyle getirdiklerini söylüyorlardı. Saf gibi inandık ve geri döneceğimiz günü bekledik. Buralarda uzun bir süre birbirimize aynı soruları sorduk: Ne zaman geri döneceğiz? diye; ama 60 yıldan fazla oldu gördüğün gibi hala burada yaşıyoruz. Gerdi dönüş umudumuz hep var ama” (Kişisel Görüşme, 2008).

“Milletimiz yolda öldü. Buralara geldik anamız öldü. Gardaş hemşerilerimiz öldü. Kimsenin gözü yemeğe doymadı. Kimse doğru düzgün ekmek yemedi. Aç susuz kaldık, hısımlarımızdan hep ayrılmak zorunda kaldık. Tek çift varız işte. Ben üç yaşına gelmişim, anam 23 yaşında toprak oldu. Anamdan ayrıldım” (Kişisel Görüşme, 2008).

“Bizim babamız Türkiye’de kaldı. Biz geldik buralara. Bir küçüktük 4 tane çocukla anam 30 yaşında. Bu Kırgızlar bir parça ekmeği bize ya verdi ya vermedi yalan olur. Onların işini yaptık. Bir bardak su için, yoğurt için gece gündüz kapılarında kulluk ettik. Can sakladık, şükür Allah bugünleri gösterdi bize, kötü değiliz ama iyi de değiliz” (Kişisel Görüşme, 2008).

Karadenizli Türkler, 1959 yılında Batum’a gidip oraya yerleşmeyi düşünmüşlerdir. *“Batum’a dönmek istedik. Burada malını mülkünü satan aileler oldu. 1960’larda toplanıp birkaç aile Batum’a dönmeye karar verdi.”* şeklinde söze başlayan yaşlı bir kadın, bu göç sürecinin ailelerin derinden etkilendiğini belirtmiştir. Karadenizli Türkler Batum’a gittiklerinde ülkeden çıkarken geride bıraktıkları mal, mülk ve evleri başkaları tarafından kullanılmaya başlanmıştı. Barakalarda ve çadırlarda günlerce ikamet eden Karadenizli Türkler, gürcü polisler tarafından sorguya alındıktan sonra sınır dışı edilmişlerdir. Sözlü olarak ifade edilenlerden anladığımız kadarıyla 1959 yılındaki bu göç sırasında Batum’daki sorgu sırasında 1944 yılındaki olaylar hatırlatılmış ve gözdağı verilmeye çalışılmıştır. Bu süreci yaşamış yaşlı bir kadın yaşadıklarını şu şekilde aktarmıştır:

“Malımızı mülkümüzü satarken yeniden vatana dönebileceğimiz umudu bizi heyecanlandırmıştı. Öyle ki aman evlerinizi bari satmayın diyenlere bile kulak tıkadık. Batum’a heyecanlı bir şekilde gittik. Ancak evimizi topraklarımıza yabancılar yerleşmişti. Bizi gördüklerinde çok tedirgin oldular. Bizim etrafımıza toplandılar. ‘Neden geri döndünüz?’ şeklinde soru yağmuruna tuttular. Bizi istemedikleri kesindi. Kim olduğumuzu da az çok anladılar tabi. Az çok anladılar neden geldiğimizi. Fazla durmadık orada zaten duramazdık da. Gürcü polisler bizi göz hapsine aldılar. Sürekli sorgulamalar altında geçirdik oradaki günlerimizi. Sonraki geç de olsa fark ettik burasının artık bizim eski topraklarımız olmadığını. Keşke büyük sözü dinleyip hiç gelmeseydik buralara. Tabi o topraklara ayak bastığımızda, tarlalarımızı bağımızı bahçemizi gördüğümüzde yaşadığımız heyecanı anlatmaya kelimeler yetmez. İnsanın yaşamadan bilemeyeceği bir şey. Havası kokusu ayrı bir güzel gelmişti bize; ama sonra ne oldu bu kıraç topraklara tekrar geri döndük” (Kişisel Görüşme, 2008).

Mülakatlar sırasında göç eden aile büyüklerinden birisi söz arasında “*Batum’daki evinin hala durduğunu, eve yerleşenlerin ise çoktan bağını bahçesini sahiplendiğini*” ifade etmiştir. Kendilerinin geldiğini gördüklerinde ise mal sahiplerinin büyük bir panikle neden geldiklerini sorduklarını ifade etmişlerdir. Bu nokta kuşkusuz Batum’da Karadenizli Türklerden boşalan yerleri sahiplenenlerde ‘*acaba bir gün geri dönerler mi?*’ kaygısının egemen olduğu görülmektedir. Karadenizli Türklerin Batum’daki bu durumdan oldukça rahatsız oldukları ve ufakta olsa bir kızgınlık duydukları görülmüştür. Ayrıca aynı dönemlerde diğer milletlerin kendi ülkelerine dönerken, onların sahipsiz kalmaları bir başka kırgınlık kaynağı olmuştur. Örneğin, Çerkezler ve Çeçenler vatanlarına geri dönmüşlerdir. Yunanlılar, Almanlar, Ruslar ve Korelilere devletleri sahip çıkarken kendilerini sahip çıkılmadığını ifade etmişlerdir.

Batum’a geri dönüş sürecinde oldukça etkilendikleri gözlemlenen Karadenizli Türklerin Sovyetlerin dağılmasıyla da yeniden bir sarsıntı yaşadıkları görülmüştür. Birçok Karadenizli Türk, “*eski sistemin çökmesinin onların işsiz ve bir süre yoksulluk içerisinde yaşamalarına*” anlamına geldiği yargısını oluşturmuşlardır. Eskiden genel olarak tarımsal faaliyetlerle geçimlerini sürdürürken, Sovyetler zamanında Kolhozlarda çalışanların sayısı oldukça fazladır. Kırgızistan’ın bağımsızlığından sonra Kolhoz’un toprakları çalışanlarına ailedeki kişi sayısına göre dağıtılmıştır. 1 kişiye ortalama 1 hektar toprak verilmiştir.

Karadenizli Türkler içerisinde özellikle yaşlı olanlar, şimdiki hallerinden memnun olmalarına rağmen Sovyet döneminde siyasi ve inanç özgürlüklerine müdahale dışında hayatın ucuz olduğunu ve herkesin çalışmak için iş bulabildiğini ifade etmişlerdir. Bu durum Sovyet sonrası dönemde özellikle orta yaşın üzerindeki insanlar için yaygın bir algılaşma biçimiydi. Özellikle bu dönemde karşılaşılan ekonomik sıkıntılar, siyasi çalkantılar, etnik çatışmalar gibi zorluklar halkın Sovyet döneminin bazı yönlerini idealize etmeye başlamasına neden olmuştur. Mülakatlar sırasında bu durumun ifadesi şu şekilde karşımıza çıkmıştır.

“Eskiden daha mutluyduk. Belki o kadar özgür değildik sürekli baskı altındaydık ama hayat ucuz ve herkes ekmek kazanabileceği bir işle meşguldüler. Sovyetler bize yeri geldiğinde eğitim imkânları da sundular. İş, mobilyalı evler ve sosyal haklar da verdi. Şehirleri çeşitli hizmetlerle donattılar. Tarım arazilerimize sulama sistemi kurdular. Temel gıda maddeleri, elektrik, su, doğalgaz, merkezi ısıtma gibi hizmetleri çok düşük fiyatlarla halka sunmuştu. Biz o dönemleri özlemeyelim de ne yapalım şimdi? Paranın kıymeti yok, köyün erkekleri kadınları çalışmaya yurtdışına gidiyorlar. Şimdi de Türkiye’ye gitmek isteyenler çoğaldı” (Kişisel Görüşme, 2008).

Sovyetlerle ilgili olarak vurgu yapılan önemli noktalardan birisi de kimlikler ya da etnik farklılıklarla ilgili olmuştur. Karadenizli Türklerin ileri gelenleri bu konuda yaşadıklarını şu şekilde ifade etmişlerdir.

“Eskiden insanların kendilerini Kırgız, Özbek, Türk gibi kendilerini tanımlamaları mümkün değildi. Herkes kendisini Sovyet vatandaşı olarak tanımlardı. Sonuçta aynı çatı altında yaşıyorduk. Hiç kimsenin böyle bir derdi de yoktu zaten. Oysa Sovyetlerin dağılmasından sonra herkesin farklı farklı kendilerini tanımlamaya başladılar. Ki sırf bu yüzden 20 yıl önce çok sıkıntılar yaşadık. Gruplar arasındaki çatışmalardan bizde etkilendik. Ama şimdilerde içten içe bir sürtüşme olsa da rahat olduğumuzu düşünüyoruz” (Kişisel Görüşme, 2008).

Bu tutumların Sovyet Rusya’nın sınırları içerisinde yaşayan hemen her üyede mevcut olduğunu ifade etmek mümkündür. Özellikle 1985’lerden sonra başlayan De-Stalinizasyon kampanyaları ile geçmişi sorgulamak topluma acı vermeye başlamıştır ki başlangıçtaki bu politikalar yavaşça arka plana itilmeye ve geçmişle yüzleşmekten vazgeçilir. Sonrasında ise geçmişi bastırma eğilimi ortaya çıkar. Bütün bunların sonunda ise Stalin dönemine duyulan en baştaki ilginin düştüğü ve Stalin’e bakış açısının olumlu yönde değiştiği görülmektedir. Nitekim yapılan sosyolojik araştırmalar kapsamında 1989 yılında yapılmış olan bir ankette Sovyet halkının %36’sı Stalin terörünü Rusya tarihinin en önemli olayı olarak değerlendirir. Bu oran 1994 yılında %18’e, 1999 yılında ise %11’e düştüğü görülmüştür. Aynı şekilde Stalin’i en meşhur simalar arasında görenlerin oranının 1989 yılında %12, 1994 yılında %20 ve 1999 yılında ise %35 olduğu görülmüştür.⁶

Araştırmanın Alanı Olarak Karadenizli Türklerin Fiziki ve Sosyal Çevresi: Kırgızistan/Oş

Kırgızistan, Gorbaçov yönetimi ve Glasnost(Açıklık)-Perestroika(Yeniden yapılanma) süreci ile Sovyetler Birliği içinde başlatılan demokratikleşme çabalarının en belirgin olarak

⁶ Çalışmanın daha geniş ayrıntıları için bkz. Maria Ferretti “Hafıza Bozuklukları: Rusya Ve Stalinizm” (orijinali Fransızcadan makalenin Rusça tercümesi : <http://www.polit.ru/documents/517093.html> -11.12-

görüldüğü Orta Asya Cumhuriyetidir. Sovyetlerin son döneminde uygulanan bu politikalarla özellikle ekonomik ve siyasi alanda yaşanan krizlere çözüm üretilmek amaçlanmıştı (bkz. Olcott, 1987:41). Ancak Sovyetlerin dağılması bu politikaları akim bırakmış ve dağılma süreciyle de birlikte yeni devletler kurulmaya başlamıştı. Bu bağlamda Kırgızistan 1990'da egemenliğini, 1991'de de bağımsızlığını ilan etmiştir. Kırgız Cumhuriyeti Anayasası 5 Mayıs 1993 tarihinde Parlamento'da oy birliğiyle kabul edilmiş, yine aynı tarihte Yüksek Şura Genel Kurul Toplantısı'nda alınan kararlar, ülkenin resmi adı Kırgız Cumhuriyeti olmuştur (Bkz.Gömeç, 2002:13).

71-80 Doğu Boylamı, 39 -43 Kuzey Enlemi koordinatlarında bulunan, Pamir Altay dağlarının Güneybatı ve Tien Şan (Tanrı) dağ sırasının Kuzeydoğu sınırında yer alan, Orta Asya'nın kuzeydoğu ülkesi Kırgızistan'ın yüzölçümü, 198.500 km²'dir. %4,4'ü su olan Kırgızistan'ın yüzölçümünün, %5,3'ünü ormanlık alanlar, %54,1'ini tarımsal alanlar, %36,2'sini ise, diğer arazi oluşturmaktadır. Kuzeyinde Kazakistan, güneydoğu ve doğusunda Çin Halk Cumhuriyeti, batısında Özbekistan, güneybatısında Tacikistan ile komşu olan Kırgızistan'ın sınırlarının toplam uzunluğu 3.878 km'dir. Kırgızistan'ın Kazakistan ile sınır uzunluğu 1.051 km, Çin Halk Cumhuriyeti ile 858 km, Özbekistan ile 1.099 km ve Tacikistan ile ise, 870 km'dir. Kırgızistan'ın denize sınırı bulunmamaktadır. Kırgızistan'ın kuzeyi ile güneyi arasındaki uzaklık 454 km, doğu ile batısı arasındaki uzaklık ise 925 km'dir (TİKA Ülke Raporu, 2005:2).

Oş, güney Kırgızistan'da Fergana Vadisi'nin doğu ucunda Pamir dağları ile Tanrı Dağları arasında kalan bölgede, Ak-Buğra nehri kıyısında yaklaşık üç bin yıllık bir geçmişi olan bir yerleşim merkezidir. Burası Kırgızlar için ikinci Mekke olarak tanımlanır. Oş şehri hayırlısı anlamına gelen "Hayru'l Buldan" diye adlandırılır (Erdem, 2000:168).

Oş'u bu kadar önemli kılan özelliklerden birisi Süleyman tepesinin Oş şehrinde bulunmasıdır. Burası pek çok kaynakta kutsal bir dağ olarak geçmektedir. Dağın tepesinde Babür Şah'a ait olduğu varsayılan bir türbe yer almaktadır. Ayrıca Süleyman tepesindeki bir mağara içerisindeki taş aletlerden ve duvar resimlerinden bölgenin tarihinin M.Ö. 4000-5000 yıllarına kadar gittiği tahmin edilmektedir. Bugün burada yaşlı sofular, Babür'ün öyküsünü hacılara anlatmaktadırlar (Raşid, 1996:168).

Oş Bişkek'ten sonra Kırgızistan'ın ikinci büyük şehridir. 1939 yılında 33 bin kişi olan nüfusu 2009 yılında resmi rakamlara göre 230.000 kişi iken gayri resmi rakamlara göre ise 500.000 kişi civarında olduğu ifade edilmektedir.⁷

⁷ Daha detaylı bilgi için bkz.

<http://ru.wikipedia.org/w/index.php?title=Служебная:Search&redirs=0&search=Ош&fulltext=Найти&ns0=1>

Tarih içerisinde ticaret kervanlarının hem geçiş yeri hem de konaklama yeri olmuştur. Doğu ile Batı'yı birleştiren İpekyolu'nun bir kolu Oş'tan geçmektedir. Ayrıca Fergana vadisinde bulunması ve ikliminin de tarıma elverişli olması kenti ayrıca önemli kılmaktadır. Ülkenin genelinin dağlarla çevrili olması, ulaşım konusunda çeşitli sıkıntıların oluşmasına neden olmuştur. Bişkek'i Oş'a bağlayan karayolu, bu nedenle oldukça engebeli ve zorlu virajlardan oluşmaktadır. Yakın zamanda Türk-Kırgız firmaları yolun iyileştirilmesi noktasında çalışmalarını sürdürüyor olsalar da yollar oldukça bozuktur.

Bişkek merkezde Oş Pazarı'nda kente gelen taksiler mevcuttur. Bu taksiler kişi başına ortalama 2300 Som'a Oş'a yolcu taşımaktadırlar. Yol mesafesi yaklaşık 12 saat sürmektedir. Ancak kış vakitlerinde bu saat sayısı yolun ve havanın şartlarından dolayı yükselmektedir. Karayolu dışında havayolu ile de Oş'a ulaşmak mümkündür. Oş ile Bişkek arasında ortalama 32 kişilik uçaklardan oluşan bir havayolu trafiği mevcuttur. Şehir içinde ulaşım ise taksi, minibüs ve trolleybüslerle sağlanmaktadır. Araçlar, modern şartlarla kıyaslandığında oldukça eski ve hantaldır. Taksiler yoğun olarak Alman markaları kullanılırken, minibüslerde Rus ve yakın zamanda piyasaya giren Çin malları kullanılmaktadır. Trolleybüsler, şehri saran elektrik aksanıyla bazı ana caddelerde çalışmaktadır. Oldukça eski ve hantal görüntüsüne rağmen ucuz hizmet verdiğinde genelde tercih sebebi olmaktadır.

Oş şehrine bağlı 7 rayon⁸, 3 şehir, 2 şehir tipi yerleşim noktaları ve 467 tane köy vardır. Oş ve Kara-Su Oş bölgesinde temel kent merkezleri iken, Alay, Aravan, Kara-Kulca, Nookat, Özgön, Çon-Alay, Kara-Su ilçe merkezleridir.

Karadenizli Türklerin yaşadıkları yerler ise Nookat tarafında yer alan Kökcar ve Komünisto köyü ile Kızılkaya'dır. Günümüzde Oş bölgesinde Kızılkaya ve Kökcar yerleşmelerinde yaklaşık 1500 civarında Karadenizli Türk vardır. Ancak bugün bu sayı oldukça düşüktür; çünkü büyük bir kısmı yurt dışına göç etmişlerdir. Türkiye'ye göç edenlerin sayısı ortalama 30-40 civarındadır. Büyük bir çoğunlukta Rusya ve Kazakistan'a çalışmaya gitmişlerdir.

Oş şehrinde Türkiye Diyanet Vakfı'nın yaptırmış olduğu bir yurt, cami ve Oş Devlet Üniversitesi ile ortaklaşa yürüttüğü bir ilahiyat fakültesi de bulunmaktadır. Oş ilahiyatın eğitim sistemi Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ile aynıdır. Öğrenciler ilk yıllarını Türkiye'de geçirirken diğer yıllarda Oş'ta Türkiye Diyanet Vakfı'na ait yurttaki kalarak eğitimlerini tamamlamaktadırlar. Öğrencilerin Türkiye'de kalmasıyla Türkiye'yi daha iyi tanıdıkları, Türkçeyi öğrendikleri, değişik ve gelişmiş bir ülke görerek dışı açılma imkânı buldukları ve kendi ülke şartlarından kurtularak daha huzurlu ve güvenli bir ortam buldukları görülmektedir. Cami dini sosyalleşme açısından önemli bir fonksiyon üstlenmiştir. Oş'ta

⁸ Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ne 1920'li yılların sonunda getirilen temel idari birim(Kırsal alanda ve kentlerde).

Türkiye’den gidip oraya yerleşen Türkler olduğu gibi onlara ait Türk şirketler ve dükkânlarda bulunmaktadır. Ahıskalı Türklerin de Oş Bölgesinde nüfus olarak 20.000 üstünde oldukları görülmektedir.

Kırgızistan’daki genel nüfus oranlarına bakıldığında Kadın nüfusun da erkeklere oranla yüksek olduğu görülmektedir. Örneğin, Kırgız Cumhuriyeti’nin 1. Milli Nüfus Sayımı 24 Mart–01 Nisan 1999 tarihleri arasında yapılmıştır. 1.Milli Nüfus Sayımı’nın sonuçlarına göre, Kırgızistan’ın nüfusu, 4 822,9 bin olarak hesaplanmış, nüfusun 2 380,4 binini erkeklerin, 2 442,5 binini ise, kadınların oluşturduğu görülmüştür (Tika Ülke Rapor-Kırgızistan, 2005: 14). Son yapılan nüfus sayımında ise Kırgızistan’ın nüfusunun istikrarlı bir şekilde arttığı belirlenmiştir.⁹ İlk sayımda 4.822 bin olan nüfusun 5 milyonu geçtiği görülmektedir. Bu konuyla ilgili olarak Kırgızistan Devlet İstatistik Komitesi Başkanı Orozmat Abdıkalıkov, ülke nüfusunun 5 milyon 107 bine ulaştığını aktarmıştır. Abdıkalıkov, ülkede her 10 yılda bir genel nüfus sayımının yapıldığını hatırlatarak, 2009 yılında gerçekleşen sayımına göre, Kırgızistan’da yüzde 11 oranında nüfus artışının yaşandığını dile getirmiştir. Bu arada ülke genelinde 100’den fazla farklı ırka mensup vatandaşların yaşadığı belirtildi. Ülkede Kırgızlardan sonra en çok Özbekler ve Ruslar yaşarken, istatistiklere göre; ülke nüfusunun yüzde 34’ünü 14 yaşından küçükler oluşturmaktadır.

Kırgızistan’ın bugün ki demografik yapısıyla ilgili tahmini değişimleri ifade ettikten sonra sayısal olarak bu değişimlerin hangi rakamlara denk geldiğini de ifade etmek gerekir¹⁰. Nisan 2009 itibariyle Kırgızistan nüfusu 5,3 milyona yükselmiştir. Yıllara göre artış sayısına bakıldığında 1959-2.065.000; 1970-2.935.000; 1979-3.523.000; 1989-4.258.000 ve 1999 yılından 4.823.000 kişidir. 1960’lı yıllarda kırsal nüfus Kırgızlardan oluşmaktaydı. Şehir nüfusu Özbekler başta olmak üzere Rus ve diğer Orta Asya halklarından oluşmaktaydı. Ancak bağımsızlık sonrası nüfusun yapısı tamamen değişmiştir. Cumhuriyet döneminde nüfusun %69,9’u artık Kırgızlardan oluşmaktadır. Ruslar %8,6 iken Özbekler nüfusun %14,5’ini oluşturmaktadır.

Ayrıca Karadenizli Türklerin yaşadıkları sıklıkla gittikleri yer olması bakımından Oş şehrinde yaklaşık 233.000 kişi yaşarken, Kızılkaya şehrinde 31.800 kişi ve Nokat şehrinde ise 14.400 kişi yaşamaktadır.¹¹ Son Sayımlara göre ise Kırgızistan’ın nüfus kompozisyonuna bakıldığında ise nüfusun %52,4’ü Kırgız, %21’i Rus, %12,9’u Özbek, %2,5’i Ukraynalı, %8,1’i diğer milletler, %1,6’sı ise Tatar’dır.

⁹ Daha ayrıntılı bilgi için bkz. <http://ru.wikipedia.org>

¹⁰ Daha ayrıntılı bilgi için Bkz. <http://www.kg.spinform.ru/people.html>

¹¹ Bkz. <http://www.citypopulation.de/Kyrgyzstan.html>

Karadenizli Türklerin Sosyo-Demografik Yapısı

Araştırma bulgularının yorumlanmasında ilk olarak Karadenizli Türklerin sosyo-demografik yapısı analiz edilmiştir. Bu bölümde cinsiyet, yaş durumları, medeni durum ve eğitim durumları verilmiştir.

Tablo 1. Karadenizli Türklerin Cinsiyet Dağılımı

Seçenekler	Sayı	Yüzde
Erkek	44	38,9
Kadın	69	61,1
Toplam	113	100,0

Araştırmanın uygulandığı örneklemin cinsiyet dağılımına bakıldığında tablodan da anlaşıldığı üzere kadın nüfusunun ağırlıkta olduğu görülmektedir(%61,1). Ankete katılanların %38,9'unu ise erkek nüfus oluşturmaktadır. Kadın nüfusunun fazla olmasında birkaç faktörün ön plana çıktığı söylemek mümkündür. Bu sebeplerden ilki şüphesiz ailede erkek üyelerin çalışmak için yurtdışına gitmiş olmalarıdır. Diğer bir sebepse kadınlara göre erkeklerin ölüm oranlarının erken yaşlarda olmasıdır. Burada demografik yapıyı etkilemesi bakımından dikkat çeken emek göçü kavramına özellikle değinmekte fayda vardır.

Kırgızistan'ın ekonomik yapısına bakıldığında ise Orta Asya Ülkeleri içerisinde Tacikistan'dan sonra en fakir ve yoksul ülkelerden birisidir. 2004 yılına ait verilerde ülke nüfusun %44,4'ünün fakirlik seviyesinde olduğu görülmektedir (Tika Ülke Rapor-Kırgızistan, 2005:8). Oranlar dikkate alındığında nüfusun hemen hemen yarısının yoksulluk seviyesinde olduğu anlaşılmaktadır. Son yıllardaki ekonomik gelişmelere rağmen işsizlik oranının da resmi rakamlara göre %8,8'lerde olduğu düşünüldüğünde dış göçler kaçınılmaz olmaktadır. Bu durum kuşkusuz Karadenizli Türkleri de etkilemiştir. Karadenizli Türkler de ekonomik sebeplerden dolayı Rusya başta olma üzere Kazakistan, Özbekistan ve Türkiye gibi farklı ülkelere göç etmekte ve erkek yoğun katılımlı olduğu için bu göçler, Karadenizli Türklerde kadın nüfus oranını artırmaktadır.

Karadenizli Türklerin yaşadığı Oş'ta, anketlere katılımların en sık olduğu yaş aralığı 40-49 arasındır ve bu oran %31,9'dur. Katılımcılarla yapılan birebir görüşmelerde bu aralıktaki nüfusun kadın erkek oranının hemen hemen eşit olduğu görülmüştür. Ancak diğer yaş aralıklarına bakıldığında ise karşımıza farklı sonuçlar çıkmaktadır. Örneğin 19 ve altı yaş grubunun genel yaş ortalamasındaki oranı %13,3'tür ve bu grupta erkek nüfustan çok kadın nüfusun ağırlıkta olduğu görülmektedir. 20 üzerindeki yaş grubu ise %8 iken, bu aralıktaki nüfusun içerisinde erkeklerin oranının kadınların oranına göre daha ağırlıkta olduğu görülmektedir. Daha öncede ifade edildiği üzere, bu oranlardaki farklılıklarda, kadınların genellikle evlenerek bölgeden ayrılmaları, şehre yerleşmeleri ya da başka bir ülkeye (Türkiye,

Özbekistan, Kazakistan, Rusya) gitmeleri önemli rol oynamıştır. Bahsi geçen bu oranlara ek olarak %20,4 30-39 yaş aralığı; %15,9 50-59 yaş aralığı; %10,6 60 ve üzeri yaş aralığıdır.

Karadenizli Türklerin demografik yapılarının bir başka niteliğini ise nüfusun özel niteliklere bakınca anlamak mümkündür. Nüfusun kendi içerisindeki niteliğine bakıldığı zaman ise dikkati çeken ilk nokta genç nüfusun oldukça düşük oranda, orta kuşağın oranının ise ağırlıkta olmasıdır. Bu da Karadenizli Türkler arasında göç sürecine katılanların genelde gençler olduğunu göstermektedir.

Bölgede yaşayan genç nüfusa bakıldığında da bu nüfus içerisinde erkeklerin oranının kadınlara göre daha fazla olduğu görülür; çünkü kadınlar eğitim süreçlerini tamamladıklarında ve evlilik yaşına geldikleri düşünüldüğünde evlendirilerek bölgeden ayrılmaktadırlar. Yaşlı nüfusun geneline bakıldığında ise erkeklerin ölüm oranının daha fazla olduğu kadınların hayat sürelerinin daha uzun olduğu görülmektedir.

Araştırma kapsamında görüşülen Karadenizli Türklerin medeni durumlarına bakıldığında %73,5'inin evli ve %20,4'ünün ise bekâr olduğu görülmüştür. Deneklerle yapılan birebir görüşmelerde bekârların büyük bir oranını, 19 ve altındaki yaş aralığının oluşturduğu görülmüştür. Ayrıca 20–29 yaş aralığında erkeklerin bekâr oranı, bayanların bekârlık oranına göre daha fazladır. %4,4'lük bir kesim ise dul olduklarını ifade etmişlerdir. Bunlar yaşı 60 üzerindeki kadın Karadenizli Türklerdir. Boşanmış aile, Oş bölgesinde yaşayan aileler arasında mevcut değildir; ama yurtdışına göçler nedeniyle ayrı yaşayan aile bireyleri bulunmaktadır.

Tablo 2. Karadenizli Türklerin Eğitim Durumu Dağılımı

Seçenekler	Sayı	Yüzde
Okuryazar değil	13	11,5
İlkokul	40	35,4
Ortaokul	19	16,8
Lise	28	24,8
Üniversite	13	11,5
Toplam	113	100,0

Ankete katılanların %11,5'i okuma yazma bilmediklerini; %24,8'lik bir kesim lise seviyesinde eğitilmiş olduklarını ya da hala bu eğitime devam ettiklerini ifade etmişlerdir. Geri kalan %11,5'lik bir kesim üniversite seviyesinde eğitilmiş iken, diğer oranlarsa %35,4 ile ilkokul ve %16,8 ile ortaokul seviyesinde eğitilmişlerdir. Ancak her ne kadar eğitilmiş bir kitle ile karşılaşıldığı sonucu çıkmış olsa da Eğitim, Karadenizli Türkler için problemler alanlardan birisidir. Eğitimle ilgili algılamalar değişik faktörler tarafından belirlenmektedir. Göç süreçleri, ekonomik durum, yaşanan yerin özellikleri gibi pek çok faktör bu konuda belirleyici olmaktadır. Mülakatlar sırasında bu konuyla ilişkili olarak karşımıza çıkan durumlardan

birkaç örnek vermek konunun daha somut anlaşılması açısından dikkate değerdir. Mülakatlarda eğitimle ilgili ortaya çıkan problemlerden bazılarını örnek olarak vermek mümkündür. Orta yaşın üzerindeki bir Karadenizli Türk şu ifadeleri kullanmaktadır:

“İmkânımız oldukça çocuklarımızı okutmak isteriz. Ama görüyorsun ekonomik olarak bunu başarmak çok zor. Belli bir yaştan sonra çalışmak zorunlu hale geliyor. Gençlerimiz kurtulsun istiyoruz, okuyarak kendilerini kurtarsınlar istiyoruz. Türkiye az kontenjan ayırıyor buraya. En fazla iki kişi girebiliyor kontenjana. Türkiye’ye gidenler de kendilerini kurtarıyorlar. O açıdan seviniyoruz. Türkiye bize bu konuda biraz daha ayrıcalık tanırsa daha çok gencimiz okumaya gider, hayatlarını kurtarırlar. Tabi ki bizde bu bahaneyle Türkiye ile bağımızı kopartmamış oluruz” (Kişisel Görüşme, 2008).

Genç Karadenizli Türklerden birisi Kazakistan’da yaşadığı ve oldukça sıkıntılı geçen bir eğitim süreci olduğundan bahsetmiştir.

“Kazakistan’a üniversiteye okumaya gittik. İlk başlarda oldukça heyecanlıydım. Ancak orada çok sıkıntılarım oldu. Evimi ailemi özledim. Sürekli olarak Türk olduğum için dışlandım. Eğitim sistemine ayak uyduramadım. Sebepler saymakla bitmez. Ama en önemlisi de maddi olarak altından kalkamadı ailem. Kimse okulunu yarıda bırakıp buraya köye gelmek istemez ama şartlar bunu gerektiriyor” (Kişisel Görüşme, 2008).

Oş’ta okula giden bir öğrenci okumak istediğini ancak okula da gitmek istemediğini şu şekilde dile getirmiştir:

“Okulda bize yabancı gibi davranıyorlar. Siz Türksünüz diyorlar. Buraya ait değilsiniz diyorlar. Çekin gidin diyorlar. Öğretmenleri hiç sevmiyorum zaten. Çoğu zaman biz yokmuşuz gibi davranıyorlar. Diğer öğrencilerin yanında bize kötü davranıyorlar. Bu çok ağrıma gidiyor. O yüzden okumak istiyorum; ama okula da gitmek istemiyorum. Köyde otururum daha iyi” (Kişisel Görüşme, 2008).

İzmir’de üniversite okuyan gence ulaştığımızda kendisine Türkiye’de okumanın nasıl bir avantaj olduğu, kendini nasıl hissettiği ve yabancılık çekip çekmediği konusunda yanıtlar almaya çalıştık. Mülakat sırasında kendisinden şu bilgiler alınmıştır.

“Türkiye’de olmak güzel bir duygu, ilk Türkiye’ye geldiğimde etrafımdaki insanlar Türkçe konuştuklarında kendimi çok farklı hissettim. Garip karşıladım ama sonradan alıştım. Özellikle üniversite okumayı çok istiyordum, ilk başlarda zor geldi Türkiye’de okumak ama şimdi alıştım. Türkiye’de problemlerin genelde maddi oluyor ve aileden uzak kalma. Onların dışında pek fazla bir problemim yok.

Arkadaşlarımla aram çok iyi, burada birçok yeni arkadaş edindim. Ailemle her burs yattığından yani ayda bir-iki defa görüşebiliyorum onlarda arıyorlar” (Kişisel Görüşme, 2008).

Anlaşılacağı üzere Karadenizli Türklere karşı geliştirilen algılama biçimi Karadenizli Türklerin eğitim süreçlerini de yakından ilgilendirmektedir.

Karadenizli Türklerin Sosyo-Ekonomik Yapısı

Çalışmanın bu bölümünde Karadenizli Türklerin meslek durumlarını ve sosyo-ekonomik yaşam kalitelerini gösteren bulgular değerlendirilmiştir. Bu bağlamda ilk olarak sorulan “*En son yaptığınız ya da şimdi yapmakta olduğunuz iş nedir?*” sorusuna ankete katılanların %28,3’ü ev kadını olduklarını ifade ederken, %23,9’u tarım ve hayvancılık cevabını vermişlerdir. Geriye kalanların %13,3’ü serbest meslek sahibi, %10,6 esnaf, %8,0 ticaret ve %8,8’i ise öğrenci olduklarını ifade etmişlerdir.

Meslek bulgularıyla ilgili anket sonuçlarında dikkat çekilmesi gereken birkaç noktayı ifade etmekte fayda vardır. Köyde yaşayanların büyük bir çoğunluğu tarım ve hayvancılıkla geçimlerini sağlamaktadır. Kendilerine ait tarlaları işleyen Karadenizli Türkler, bu yolla temel gıda maddelerini temin ederken aile bütçelerine de önemli bir katkıda buldukları görülmektedir. Yetiştirdikleri ürünlere bakıldığında çeşitli meyve ve sebzelerin göze çarptığı görülmektedir. Mısır, Fasulye, Patates, Domates, Biber, Kara Lahana, Kabak. Bağ ve bahçelerde bulunan meyveleri ise şu şekilde sırlamak mümkündür: Elma, Ceviz, Armut, Üzüm, Hurma, İncir, Ayva, Fındık, Erik, Şeftali gibi pek çok değişik ve farklı meyve Karadenizliler tarafından yetiştirilmektedir. Karalahana Karadenizli Türklere özgü ürünler olarak karşımıza çıkmaktadır. Kırgızlar karalahanadan çok beyaz lahanayı yemeklerde tüketmekte bu nedenle ondan yetiştirmektedirler. Üzüm, siyah ya da Batum üzümü olarak bilinmekte ve yaklaşık 1990’lı yıllarda Batum’a giden Türkler tarafından buraya getirildiği ifade edilmektedir. Kırgızistan’da Bişkek taraflarında bu üzümün yetiştirilmekte ancak boyutları biraz daha küçük olmaktadır.

Tarım sektöründe çalışanların büyük bir çoğunluğunu kadınlar oluşturmaktadır. Ayrıca köyde yaşayan gençler de köyde kaldıkları sürece tarım ve hayvancılıkta ailelerine yardım etmektedirler. Karadenizli Türkler arasında belirgin ve kendiliğinden oluşmuş bir işbölümünün varlığı da göz çarpmaktadır. Aile fertlerinden erkek çocuk veya torun genelde hayvanların dışarıda bakılması ve tarlada ağır işlerin yapılmasında ön plana çıkmaktadır. Okula gitmeyen ya da liseyi bitirmiş genç kızlar ise yemek, bulaşık gibi ev işlerini yapmaktadırlar. Kadınlar ise tarlada, bağ ve bahçede çalışmaktadırlar.

Tarım sektöründe Kırgızlar ve Türkler arasında ufak tefek algılama farklılıkları bulunmaktadır. Kırgızların büyük bir çoğunluğu, yetiştirdikleri ürünleri pazarlarda ya da yol kenarlarında satarken, Türkler kışın kullanmak üzere saklamaktadır.

Tarımdan sonra yoğun olarak yapılan diğer iş kolu ise hayvancılıktır. Genelde bütün ailelerin kendilerine ait en az 2 ve en çok 5 olmak üzere büyük ve küçükbaş hayvanları bulunmaktadır. İnekler genelde süt ve diğer ürünleri için bakılırken, bazı aileler geçimlerini sattıkları inekler ile sağlamaktadırlar. Mal pazarı adını verdikleri inek pazarlarında sattıkları hayvanların yaklaşık değerleri yirmi bin ile otuz bin som arasındadır. Ancak sayılar yüksek olmasına rağmen, yaşadıkları yerde çok yüksek bir rakam değildir.

Karadenizli Türkler arasında Tarım ve hayvancılık dışında farklı iş kollarının da yaygın olduğu görülmektedir. Örneğin, ilk dikkat çeken nokta çalışmak için yurtdışına özellikle Rusya'ya giden ailelerin ya da Türkiye'ye giden gençlerin varlığıdır. Ayrıca Oş bölgesinde oto tamircisi, restoran, otomobil yağları satıcısı, TV tamircisi, muhasebeci gibi işlerle uğraşanlar mevcut iken; Bişkek'te inşaat ve tarımda özellikle buğday ve ayçiçeği sektörlerinde çalışanlar da bulunmaktadır. Dikkat çeken diğer bir nokta ise, Oş'a bağlı Kızılkaya bölgesinde oturan Karadenizlilerin daha çok kendi işlerinde çalıştıklarıdır. Örneğin bir ailenin cep telefonu dükkânı bulunmaktadır. Diğer bir aile ise kendi dükkânlarında buzdolabı satışı, bir diğeri ise mobilya satışı ile uğraşmaktadır. Karadenizlilerden bir diğeri ise bu bölgede, kendine ait kafede yemek ve içecek satışı yapmaktadır. Boya ve inşaat malzemeleri ticaretine giren Karadenizliler de bulunmaktadır. Türkiye'ye yerleşenler ise farklı iş kollarında çalışmaktadırlar: Tercümanlık, tezgâhtarlık ve fırıncılık gibi.¹² Karadenizli Türklerin sosyo-ekonomik hayatlarında belirgin bir kırsal ekonomik kimliğe sahip olduklarını ifade etmek mümkündür. Sanayi üretimi ve buna bağlı bir hayatın mevcut olmadığını da ayrıca belirtmekte fayda vardır.

Karadenizli Türkler Sovyetler çatısı altındayken özellikle pamukta ve tütün işlerinde çalıştıklarını belirtenlerin sayısı çoktur. *“Tütünde 12 sene çalıştığını”* söyleyen, *“pamuk toplama işinde çalışmış olan”*, *“14 yıl boyunca kamu banyosunda bilet sattığını”* ifade edenler, *“kolhoz lokantasından çalıştığını”* ifade edenler Sovyet döneminde yapılan işlerden en belirgin olanlarıdır.

Orta Asya'da Yaşayan Karadenizli Türk Kimliği

Karadenizli Türklerin sosyal ve kültürel hayatları pek çok faktörün etkisi altında kalmaktadır. Burada diğer topluluklarla ve kültürlerle olan alışverişler belirleyici olmaktadır. Bu bağlamdan hareketle bu bölümün temel analiz konuları sosyal ilişkiler, gelenek ve

¹² Karadenizli Türklerin bölgeden Türkiye'ye gelen kişiler, kaçak çalıştıklarından araştırmanın yapıldığı dönemde çalışmaya katılmayı reddetmişlerdir.

kültürel motiflerin ne kadar yaşatılabildiği, gelenekleri yaşatmada yaşanan sıkıntılar, yemek kültürü, ölüm ve düğün törenleri, düğünlerdeki adetler gibi olgular dâhil edilmiştir.

Karadenizli Türklerin geleneklerini ve kültürel davranışlarını yaşatmalarıyla ilgili sorulan *geleneklerinizi yaşatabiliyor musunuz?* ile *yaşatmakta zorlanıyor ya da yaşatamıyoruz diyorsanız, bunun sebepleri size göre nedir?* sorularına verilen cevaplarda genç kuşak ile orta yaşın üstündeki kuşak arasında belirgin farklılıkların olduğu görülmektedir. İlk soruya verilen cevaplarda ankete katılanların %46'sı *"kısmen yaşatmaya çalıştıklarını"* ifade ederken, %4,4'ü ise *"yaşatıyoruz"*, geri kalan %43,4'ü ise *"yaşatmakta zorluk çekiyoruz"* ifadesini kullanmışlardır. Mülakatlar sırasında kültürlerini yaşatmaktaki zorluklardan en fazla bahseden kuşağın orta yaşın üstündeki kuşak olduğu görülmüştür. Daha öncede bahsi geçtiği üzere, bu kuşak *"gençlerin zamanlar kültürlerinden uzaklaşıp, geleneklerini unutmaya başladıklarından"* şikâyetçi olmaktadır. Türkiye'ye yerleşemezlerse de zamanla *"Karadenizli Türkler diye bir topluluğun kalmayacağını"* da ifade etmişlerdir.

Tablo 3. Karadenizli Türklerin Geleneklerini Yaşatmadaki Zorluğun Sebepleri Dağılımı

Seçenekler	Sayı	Yüzde
Kendimize ait bir vatanımızın olmayışı	4	3,5
Çok fazla baskı altındayız	2	1,8
Geleneklerimizi zamanla unutuyoruz	28	24,8
Yaşlılar azaldıkça gençler gelenekleri bilmiyor	78	69,0
Diğer	1	0,9
Toplam	113	100,0

"Yaşatmakta zorlanıyor ya da yaşatamıyoruz diyorsanız, bunun sebepleri size göre nedir?" sorusuna verilen cevapların ise %69'u *"yaşlı kuşak aradan çekildikçe gençlerin geleneklerini unutmaya başladıkları"* cevabını vermişlerdir. Ayrıca %24,8 gibi bir oran ise yine aynı bağlamda *"kültürlerini zamanla unuttuklarını ya da unutacaklarından"* korkmaktadırlar. Cevaplar arasında yer alan *"baskıya maruz kalma"* ya da *"vatanımızın olmayışı"* cevabını işaretleyen olmamıştır; çünkü Karadenizli Türkler mülakatlar sırasında bunun sebebini, *"yaşadıkları toprakları vatan olarak benimsemelerinden"* kaynaklandığını ifade etmişlerdir. Bu topraklara ilk geldikleri zamanlar ekonomik ve uyum zorlukları yaşadıklarını, 1990'lı yıllarda ise Ahıskalı Türkler ile birlikte ayrımcılığa maruz kaldıklarını ancak o zamandan bu yana gözle görülür bir problem ve baskı yaşamadıklarını ifade etmişlerdir.

Ancak görünürde her ne kadar böyle ifade edilse de gençlerle yapılan mülakatlar sırasında bunun tam tersi bir durumla karşılaşıldığı görülmüştür. Gençler özellikle Kırgızlarda ve Özbeklerde *"ekmeklerini yani işlerini ellerinden alacağımız"* gibi bir kaygıyla yaşadıklarını ifade ederken, bunun *"2005'teki Bişkek'teki olaylar sırasında dayak yemeleri ve*

gerisin geriye köylerine tekrar dönmeleriyle” en uç noktada yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Şu anda bile yaşadıkları yerde “öcü” gibi görüldüklerini ifade eden gençler, “ailelerinin bu konuda çok da objektif davranmadıklarından” dem vurmuşlardır.

Yaşlı kuşak ise gençlerin durumdan farklı sebeplerden dolayı kaygı duymaktadır. Genç kuşağın *“baskıya ve ayrımcılığa vurgu yapan”* nitelendirmeleri, yaşlı kuşağın gençlerin *“zamanla kültürlerini unutmaya başladıkları”* yargısıyla farklı bir boyuta taşınmaktadır. Yaşlıların temel kaygısı *“Karadenizliler arasında yazılı bir kültür ağı olmadığından her şeyin sözel iletişim ağları üzerine kurulduğu ve bu ağlarda yaşlı kuşağın başat bir rol oynadığı”* düşüncesinden hareketle *“kendilerinin aradan çekildikçe geride kültüre ait hiçbir şeyin kalmayacağı”* yönünde endişeye dönüşmektedir.

Anketlerde yer alan *“din ve geleneksel motifleri yaşatma”* sorusuna Karadenizli Türklerin %45,1 ‘evet’ cevabını verirken, %52,2 ‘kısmen yaşatabiliyorum’, geri kalan %2,7 ise hayır cevabını vermiştir. Bu noktada dikkat çekilmesi gereken durum, dinsel tutum ve inançların bir ibadet biçimi olarak değil de kültürel davranışlar olarak yaşatıldığı gerçeğidir. Yani din, kültürel motiflerden yalnızca birisini oluşturmaktadır. Bu bağlamda örnekler vermek mümkündür.

Ramazan kültürüyle ilgili farklı bir algılama şekilleri mevcuttur. Oruç tutan Karadenizli Türklerin çok olduğunu söylemek mümkün değil, hatta yok gibi. Kırgızların da aynı şekilde oruç tutumlarının çok olduğunu söylemek mümkün değil. Bunun sebeplerine bakıldığında yapılan mülakatlar sırasında iki farklı anlayış biçimiyle karşılaşıldığı görülmüştür¹³. Karadenizli Türkler tarafından *“kış ayları ile yaz ayları arasında oruç tutunlar bakımından belirgin bir farklılığın mevcut olduğu”* ifade edilmiştir. Onların aktardıklarına göre kış aylarında oruç tutan sayısı fazla iken, yazın bu sayı düşmektedir. Bu konuyla ilişkili detaylı bir mülakattan arda kalan bilgiler ise şu şekilde değerlendirmeye alınmıştır.

“Yazın oruç tutmaya dayanmadığını” ifade eden bir yaşlı kadın, *“genelde oruç tutanların büyük bir kısmının bu şekilde hareket ettiklerini”* ifade etmiştir. Bunun sebebini ise *“oruç tutanların büyük bir çoğunluğunun köylerde ikamet etmelerine, yazın sıcaklığında tarlada ve diğer işlerde çalışırken susuzluğa ve açlığa dayanamamalarına”* bağlamıştır. *“Şehirde ise Ramazan ayında pek bir değişiklik olmadığından”* bahsetmiştir; Çünkü yaşlı kadına göre *“şehir hayatı dindarlıktan köydeki ya da ilçelerdekine göre biraz daha kopuktur”*.

Karadenizli Türkler arasında yaygın olan bir kanaate göre oruç tutulmamasının bir diğer sebebi ise hastalık ve yolculukla ilgili anlayışlarıdır. *“Hasta olduklarında bu baş ağrısı gibi küçük bir hastalık da olsa oruç tutmadıklarını”* ifade eden topluluğun ileri gelenleri, *“ayrıca herhangi bir yolculuğa çıktıklarında da oruç tutmadıklarını”* aktarmışlardır. Ancak bu

¹³ Saha çalışmasının ilk aylarının Ramazana denk gelmesi bu konuda sağlıklı verilerin toplanmasında önemli bir rol oynamıştır.

rahatlıklarına rağmen, daha öncede ifade edildiği gibi iftarlar konusunda oldukça hassas oldukları da gözlemlenmiştir. İftarları uzak yerlerdeki akrabaları bütünleştiren, yaşlıların halini hatırlan sorduran bir tören olarak gören Karadenizli Türkler, böylece iftarları dinsel anlamlarından ziyade kültürel bir anlam yüklemektedirler.

Bu bağlamda Karadenizli Türkler için dinin törenselleşmesi, sembolleşmesi ve toplumsal işlevselleşmesi söz konusudur. Sürgün sonrası kültürlerini devam ettirmek için kurdukları iletişim ağlarında her durumu kültürel bir motife çevirerek aradaki dayanışma, birlik ve beraberliği artırma aracı olarak kullanan Karadenizli Türkler, böylece Türkiye’ye yerleşene kadar hala “Karadenizli Türk” olarak anılacaklarına inanmaktadırlar.

Karadenizli Türkler arasında yaygın olan inançları ise; kutsal kabul ettikleri yerde mum ya da ateş yakmak, çaput bağlama, muska, delikli taş a gitme ve onun içinde geçme, şifalı su şeklinde ifade etmek mümkündür. Bu inançlar arasında özellikle delikti taşın içinde geçme ve şifalı su inancının Kırgızlar’dan Karadenizli Türkler’e geçtiği görülmüştür. Köyün 5 kilometre ötesinde yüksekçe bir kayanın içinde yaklaşık 50 metrelik bir mağaranın içinden dizüstü geçip şifa bulacaklarına inanan Karadenizli Türkler, yanında şifalı olarak adlandırdıkları suyu içtiğinde de her türlü kötülükten kurtulacaklarına inanmaktadırlar.

Tablo 4. Karadenizli Türklerin Karadeniz Mutfağını Kullanma Durumları

Seçenekler	Sayı	Yüzde
Her zaman yapılır	22	19,5
Arasına yapılır	90	79,6
Hiç yapılmaz	1	0,9
Toplam	113	100,0

Ancak diğer soruda yöneltilen “*evinizde Karadeniz yemekleri yapılır mı?*” sorusuna %79,6’sı arasına yaptıklarını ifade etmişlerdir. Bu da genelde misafirlerin geldiği zamanlara ya da özel gün ve törenlere denk gelmektedir. Karadenizli Türkler bu tür zamanlarda genel olarak yaptıkları yemekler, sarma, mıhlama, zeytinyağlı fasulye, kara lahana çorbası, laz böreğidir. Karadenizliler arasında karalahananın ayrıca bir değeri vardır; çünkü Kırgızların yemek kültüründe karalahana ve ondan yapılan sarma tarzı yemekler mevcut değildir.

Mülakatta aktarılan bilgilere göre Karadeniz Türklerinin çevresinin yavaş yavaş bu yemek kültürüne alışmaya başladıkları görülmektedir. Ayrıca Kırgızların yemek kültürlerinde ağırlıklı olarak et kullanıldığından sebze kültürü aşırı derecede gelişmiş değildir. Bu nedenden dolayı Karadenizli Türkler, “*sebzelele pişirdikleri yemeklerle Kırgız kültürüne ayrı bir renk kattıklarını*” da ifade etmişlerdir.

Karadenizliler, Kırgızların yemek alışkanlıklarına bağlı olarak misafir ağırladıklarında sofralarında çeşit çeşit yemekleri beğeniye sunmaktadırlar. İlk olarak sofrada görebileceğiniz,

kendilerine özgü sarma, mıhlama gibi yemeklerdir. Karadenizliler tereyağ, peynir çeşitleri ve kavurma da üretir. Özellikle muhlama ve kuymak gibi tereyağlı peynir eritmeleri Karadenizli Türklerin yaşattıkları yemek kültürünün önemli bir parçasıdır. Bunların yanında aynı anda et yemekleri dâhil olmak üzere süt ürünleri bulmak da mümkündür. Ceviz, fıstık, kayısı kurusu gibi kuruyemişler, bisküvi çeşitleri, elma, üzüm, armut gibi değişik meyveler aynı anda sofrada bulunabilmektedir. Karadenizli Türklerle göre bunun anlamı “*misafir sofraya oturduğu zaman istediğini istediği zaman yesin*”di. Sofraya oturduğunda yemek yeme, yaklaşık olarak bir saati geçmektedir. Kırgızların genelinde de bu durum geçerlidir. Karadenizliler; “*bu konuda çevrelerinden etkilendiklerini, ancak misafirperverliğin zaten eskiden beri Türklerin kültüründe yer aldığını*” ifade etmişlerdir.

Mısırın da Karadenizliler için özel bir anlam taşıdığını ifade etmekte fayda vardır. Güney bölgesinde sıklıkla ekilmekle birlikte Karadenizliler için mısır adeta kendileriyle özdeşleşmiş gibi kullanılmaktadır. Türkiye’de de Karadeniz Bölgesi ile özdeşleşmiş olan ürünün buradaki tarlalarda ve evlerin bahçelerinde de görmek mümkündür. Mısır, Karadenizli Türklerin mutfağında pek çok şekilde kullanılmaktadır. Örneğin, ekmeklere katılabildiği mıhlama ve kuymak olarak bilinen yemeklerde de kullanılmaktadır. İkisi de aynı olmakla birlikte Rize yöresinde mıhlama olan yemek, Trabzon bölgesinde kuymak olarak bilinmektedir; ancak Karadenizli Türklerde mısır ununun kullanılmadığı onun yerine bol küflü peynirle yapıp misafirlere sunulduğu görülmektedir.

Karadenizlilerin yemek alışkanlıklarındaki bazı özelliklerden de bahsetmek gerekir. Bu bağlamda kabul edebileceğimiz en önemli göstergelerden birisi, kış için kullanmak üzere sakladıkları bir yemek alışkanlıklarının mevcut olmasıdır. Buna göre yetiştirilen sebzeler, değişik şekillerde hazırlanıp, kış için konserve şeklinde saklanmaktadır. Örneğin, bunlar arasında domates ve fasulye önemlidir. Ayrıca salatalık ve patates konserve de yapmaktadırlar. Farklı olarak kara üzümü de kış için sakladıkları görülmektedir. Üzümü önce kaynatmakta, daha sonra ise kavanozlara boşaltıp kış için bir köşeye kaldırmaktadırlar. Karadenizlilerin mutfağında görülen bir diğer özellik ise sebze turşularından yapılan yemeklerdir. Özellikle fasulye turşusunun tuzu alındıktan sonra kavurması ve diplesi sıkça pişirilir. Burada turşu bir anlamda sebzeyi muhafaza etmek için de bu kadar yaygın kullanılmaktadır.

Karadenizli Türklerin bazı gıda maddeleri için kullandıkları isimler ise Karadeniz Bölgesi’nde hala kullanılmaktadır. Örneğin, bu kullanımlardan bazıları şunlardır: Lazut—mısırın, kartof-patatesin, lobeya-fasülyenin, baklacan-patlıcanın pamider-domatesin yerine kullanılmaktadır.¹⁴

¹⁴ Özellikle Doğu Karadeniz bölgesinde kullanılan bazı Lazca kelime örnekleri için aşağıdaki linkten faydalanmak mümkündür: <http://www.main-board.eu/diger-diller-ve-genel-konular/472369-laz-sozlugu.html>

Tablo 5. Karadenizli Türklerin Ölüm-Doğum Geleneklerini Yaşatma Durumları

Seçenekler	Sayı	Yüzde
Evet	111	98,2
Hayır	2	1,8
Toplam	113	100,0

Ölüm ve doğum geleneklerinin devam edip etmediği ile ilgili soruya ise %98,2 devam ediyor cevabını vermiştir. Karadenizli Türklerin Mezarlığı Kırgız ya da Özbekler ile aynı yerdeyken ölüyü gömme biçimleri ve ölüm törenleri algılamasında farklılıklar göstermektedir. Bu farklılıkları şu şekilde sıralamak mümkündür.

Karadenizli Türkler, ölünün arkasından üç gün boyunca yas tutarlar. Bu üç gün boyunca her sabah merhumun mezarı başına gidilip Kur'an okunur ve dua edilir. Üç gün boyunca komşular ölü evine yemek getirir; çünkü merhumun yakınlarının yas tuttuğu bilindiğinden hiçbir şey yapamayacakları düşünülmektedir. Üç gün geçtikten sonra gelen ilk Perşembe günü ölü evinde misafirler karşılanır dualar okunur ve mevlit yapılır. Ayrıca 52. gecesinde de son kez olmak üzere ikinci mevlidi yapılır.

Ölü gömme şeklinin de Kırgızlar ile farklı olduğu görülür. Kırgızlar ölüyü üç gün gibi uzun bir süre bekletirken, Karadenizli Türklerin bir an önce defin işlemine başladıkları görülmektedir. Kırgızların mezarları yaklaşık bir-bir buçuk metre açıldıktan sonra içeride mezarın sağ ya da sol tarafına derin bir mağara açılır. Cenaze mezarda bu delik içerisine koyulur. Kırgızlarda mezarların böyle olması, sorgu sırasında daha rahat olunması isteğinden kaynaklanmaktadır. Karadenizli Türklerin mezar açma şekilleri ise Türkiye uygulanan şekliyle aynıdır. Açılan mezara defin edilen ölü, üzerine çapraz koyulan tahtalardan sonra toprakla kapatılmaktadır. Bu farklılıklara rağmen Kırgız ve Karadeniz mezarlıklarının aynı yerde olduğu ve aynı yere gömdükleri görülmektedir. Karadenizliler ayrı bir mezarlık kullanma ihtiyacı duymamışlardır. Bahsi geçen bu durumlar ölüm törenleriyle ilgili genel eğilimlerdir. Birde bu törenlerde uygulanan az çok yukarıda da bahsi geçen geleneksel adetlerin uygulanış biçimlerine bakmakta fayda vardır.

İlk olarak yukarıda da bahsi geçtiği üzere ölünün üçüncü gününde yapılan mevlidin biçimsel özelliklerinden bahsetmek gerekir. Bu mevlit sırasında inek kesip yemekler yapılmaktadır. Türkiye'deki yaygın mevlit anlayışına paralel olarak yapılan bu tören sırasında bütün akrabalar, köylü ve tanıdıklar eve davet edilmekte, her türlü yemek çeşitleriyle donatılan sofraya, taziyeye gelen misafirlerin beğenisine sunulmaktadır. Yemek törenleri dualarla başlayıp dualarla bitmektedir. Karadenizli Türklerle bu konuyla ilişkili olarak yapılan bir mülakat sırasında yaşlı bir teyze "Türkiye'deki anlayışla buradaki anlayış arasındaki farklılığı görünce şaşırıldığını" ifade etmiştir. "Türkiye'de insanların akide şekerleriyle geçiştirildiğini ve bu durumu garipsediğini" söyleyen teyze, "Bizde şekerleri çocuklara onları

kandırmak için verirler” diyerek garipsediği durumu ifade etmiştir. Ölü evinde üç bayram bu tarz yemek daveti verilirken, üçüncü bayramda son yemek verilir ve bayramın bitişinden sonra ölünün rahata kavuştuğuna inanılır.

Ölü yemeği töreninin belli bir sıraya göre düzenlendiği görülmektedir. Ortaya büyük yer sofraları kurulur. Sofrada et ve ekmek ağırlıklı yer kaplar. Ekmekler köy usulü ya da yağda kızartılmış hamur kabartmaları şeklindedir. Şorba ve aş adı verilen pilav çeşidi de verilen yemeklerin başında yer alır. Bu törenlerde eksik olmaya kişilerin başında hoca ve yaşlılar gelir. Hoca, ölü evinde bol bol dua eder. Hoca için gömlek ve kuşaklar hediye olarak hazırlanır. Törenden sonra hediyeler hocaya verilir. Törenlerin biçimsel özellikleri Türkiye’deki adetlerde de yakından benzeşmektedir. Türkiye’de de çoğu yerdeki adetlerde ölü evine yemek götürme, üç günlük yas tutma, mezarda üç gün boyunca Kur’an okuma, ölü için yemek verme gibi davranışların uygulandığı olduğu görülmektedir.

Ölü için verilen yemek törenleri belli bir seremoniye göre düzenlenmektedir. Yemek törenlerine ilk olarak camiden gelen yaşlılar ve cami imamı çağrılır. Camiden sonra eve gelip yemek yer ve dua ederler. Eğer hazırlıklı geldiyse yanlarında yemek de alıp götürürler. Yaklaşık olarak 1500-2000 arasında kişi eve girip çıkar. Ortalama 1 ile 3 arasında inek ya da birkaç adet koyun keserler. Yani bir şekilde et yemeklerde eksik edilmez. Kesilen kurban sayısı ise kişinin maddi gelirine göre değişir. Karadenizli Türkler arasında pek belirgin olmasa da maddi durumunun kısmen iyi olduğu aileler mevcuttur. Ancak bu sayı birkaç aileyi geçmez.

Karadenizli Türklerin ölüm davranışı karşısındaki pratiklerini değerlendirmeye dönük soruya ek olarak mülakatlar sırasında “öldüğünüz zaman mezarınızın nerede olmasını arzu edersiniz?” sorusu yöneltilmiştir. Bu soruya verilen çoğu cevap, gençler ve orta yaşın üstündekiler arasında mezar yeri konusunda farklılıklar olduğu görülmüştür. Örneğin, yaşlıların hemen hemen hepsi, eşlerinin yanına gömülmek istediklerini belirtmişlerdir. Mülakat sırasında birkaç yaşlının Türkiye’ye gelmekte tereddüt etmelerinin en önemli nedeni olarak, *“eşlerinin bu topraklarda yaşayıp bu topraklarda gömülmüş olmalarını”* göstermişlerdir. Kuşkusuz bu özellikle yaşlılar için Kırgızistan’a aidiyet duygusunu yaşatan en önemli gösterge olarak karşımıza çıkmıştır. Yaşlı Karadenizli Türklerin sürgün sonrasındaki hayatları ile önemli kıldıkları kültürel kimlikleri, buldukları topraklar üzerinde ölümlerini de anlamlandırmaktadır. Bu durum kuşkusuz, alışkanlık sağlanan bir hayatı, yine aynı yerde tamamlamak üzerine kurulu bir algılamının farklı bir yansımasıdır. Aynı soruya gençlerin verdiği cevaplara bakıldığında, geleceklerini Türkiye’de kurmak isteyenlerin cevaplarının da hayatlarına devam edecekleri yerde gömülmek istedikleri şeklinde biçimlendiği görülmektedir. Bütün bunların yanında orta yaş Karadenizli Türkler için ise fark etmez cevabı ağırlıkta görülmektedir.

Tablo 6. Karadenizli Türklerin Düğünlerdeki Geleneklerini Yaşatabilme Durumları

Seçenekler	Sayı	Yüzde
Yaşatabiliyoruz	53	46,9
Kısmen yaşatabiliyoruz	48	42,5
Yaşatamıyoruz	2	1,8
Fikrim yok	10	8,8
Toplam	113	100,0

Karadenizli Türkler için geleneklerin yaşatıldığı en önemli törenlerden birisi düğün ve evlenme törenleridir. Bu bağlamda Karadenizli Türklere yöneltilen düğün geleneklerini yaşatabilme sorusuna katılımcıların %46,9'u yaşatabildikleri cevabını vermişlerdir. %42,5 ise kısmen yaşatabildiklerini ifade etmişlerdir.

Karadenizli Türklerin düğünlerindeki geleneksel motiflere bakıldığında horon oynama ve kemeçe en başat eğlence ve kültür motifidir. Ayrıca gelin görme, misafirlere sofraya tutma, eniştenden olmayacak şeyleri isteyerek eziyet etme âdeti başta olmak üzere Karadeniz kültüründe yer alan adetlerin aynen korunduğu görülmektedir.

Düğünler genelde köy düğünü şeklinde olmaktadır. Gün içerisinde akraba, eş dost ve yakınlar davet edilirken, akşamki kutlamalarda sadece akrabaların olmasına dikkat edilmektedir. Buradan anlaşıldığı üzere gün içerisinde yapılan düğünde Kırgız, Özbek ve Karadenizliler fark etmeksizin bir araya gelinip eğlenilirken, akşamki kutlamalarda ise sadece Karadenizli Türkler kendi aralarında bir araya gelip eğlendikleri görülmektedir. Karadenizlilerde Kırgız adetlerinin bir yansıması olarak başlık parası ve sütakı da bulunmaktadır. Başlık parası Kırgızlarda 1000 dolar gibi yüksek bir rakamlardayken Karadenizlilerde ortalama 300 dolar civarındadır. Ayrıca gelin için anneye verilen 100 dolarlık paraya ise sütakı denilmektedir. Sütakı gelini annesi yetiştirip büyüttüğü onu sütüyle beslediği için annenin hakkı olarak verilmesi gereken para olarak kabul edilmektedir.

Düğünlerde en önemli hazırlık, kuşkusuz düğün ziyafeti için yapılan yemeklerdir. Bu hazırlık, birkaç gün önceden başlar. Büyük kazanlarda hazırlanan değişik yemekler, düğün günü ziyafet için misafirlere sunulur. Karadeniz Türklerinde de Kırgız yemekleri dahil olmak üzere çeşitli yemeklerden oluşan düğün sofrası misafirlerin beğenisine sunulmaktadır. Düğün sahibinin maddi durumuna göre 1000 ile 1500 arasında tandır ekmeği, iki ya da üç adet büyükbaş hayvan ya da daha fazla koyun başta olmak üzere çalgıcı ve kamera paraları dahil olmak üzere düğün için değişik şekillerde para harcandığı görülür. Yemeğe bir gün önceden Kırgızları davet eden Karadenizliler, daha sonraki günde ise kendi dost ve akrabalarını davet etmektedirler. Düğün günü ise evden çeşitli adetlerle alınan gelin, damatla birlikte şehri gezip yemek yerler. Daha sonra fotoğraf çektirirler ve akşamüzeri ise düğünün yapılacağı alana gelirler. Düğünlerde kemeçe ve horon vazgeçilmez adetlerin başında yer almaktadır. *“Kırgız ve Özbek komşularının da yeri geldiğinde kendilerine eşlik ettiklerini”* ifade eden

Karadenizli Türkler, “*kemençe ustası kabul ettikleri ve düğünlerde sürekli çalan bir Karadenizli Türkün de düğünler sırasında Kırgız/Özbek dâhil herkesi kendisine hayran bıraktığını*” ifade etmişlerdir.

SONUÇ

Karadenizli Türklerin gizli kalmış dünyaları İpekyolu programında Seyfullah Türksoy’un belgesel programıyla gündeme gelmiştir. İlgi görmelerinin sebebi ise küçük bir topluluk olmalarına rağmen Orta Asya’nın kırsallarında horon tepmeleri, kemençe çalmaları, lahana sarması ve mihlama yapmaları gibi Doğu Karadeniz Bölgesine ait önemli kültürel motifleri 65 yıldır yaşatıyor olmaları olmuştur.

Karadenizli Türklerin kültürlerini korumuş olmalarının belli başlı bazı mekanizmaları mevcuttur. Özellikle bugünlerde yoğun bir göçün olduğu ve yerel topluluklar arasındaki kimlik ayrışmalarının olduğu bölgede baskıdan uzak yaşamalarının bu mekanizmaların ayrıca önemli olduğu gerçeği dikkat çekmektedir.

Bu mekanizmaların en dikkat çekenini kuşkusuz Karadenizli Türklerde güçlü bir kolektif hafızanın varlığı olmuştur. Bu hafızanın oluşmasında tarihi hafızanın korunmuş olmasının önemli bir faktör olduğu görülmüştür. Yaşlı kuşağın bahsi geçen bu hafızanın ve kültürel motiflerin diğer kuşaklara aktarılmasında ve sürekliliğinde birincil derecede rol üstlendikleri gerçeği gözlenmiştir. Özellikle yaşlıların sürgün sürecinde yaşadıkları deneyimin hikayeseli aktarımı zamanla kolektif hafızada bu olay etrafında gelişen bir sözel iletişim ağının oluşmasına imkan sağlamıştır.

Kültürel hayatın korunmasındaki mekanizmalardan bir diğeri ise gözlemler sırasında kendi aralarında yaptıkları evlilikler olduğu gözlenmiştir. Özellikle Kırgız ve Özbekler ile evlilikleri onaylamayan Karadenizli Türkler her ne kadar sosyal ve kültürel çevreyle bütünleşmiş de olsalar bu konuda oldukça hassas olduklarını ifade etmişlerdir.

Bütün bu değerlendirmeler birlikte düşünüldüğünde görülür ki, sürgün süreci Karadenizli Türklerin bugünkü sosyal yapılarını belirleyen önemli bir unsurdur. Süreçte yaşananlardan örülü tarihi anlatım biçimleri kolektif bir hafızanın yanı sıra toplumsal bir dayanışmanın oluşmasında da önemli bir rol oynamıştır.

Kaynakça

- Alund, Aleksandra (1996). "Ethnicity, Identity and Belonging", Editörler: GUSTAVSA Sverker ve Leif Lewin, *The Future of Naiton State, Essay on Cultural Pluralism and Political Integration*, Routledge 2 Park Suquare Milton Park, Abingdon.
- Andrle, Vladimir (1994). *A Social History of Twentieth Century Russia, USA*: Routledge.
- Boran, Behice (1992). *Toplumsal Yapı Araştırmaları*, Ankara: Sarmal Yayınevi.
- Castles, Stephen ve Mark J. MILLER (2008). *Göçler Çağı, Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*, Çev., Bülent Uğur Bal, İbrahim Akbulut, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Castles, Stephen (2003). "Towards A Sociology Of Forced Migration And Social Transformation", *Sociology*, Volume:37, Number 1, ss.13-34.
- Cohen, Robin (1997). *Global Diasporas*, Londra: UCL Press.
- Erdem, Mustafa (2000). *Kırgız Türkleri Sosyal Antropoloji Araştırmaları*, Ankara: ASAM Yayınları.
- Faist, Thomas (2002). *Sınırları Aşmak Alan Konsepti: Devletaşırı Alan Almanya ve Türkiye Arasında Siyaset, Ticaret ve Kültür*, Çev., Selin Dingiloğlu, İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Giddens, Anthony (2008). *Sosyoloji, Haz.*, Cemal Güzel, İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Gömeç, Sadettin (2002). *Kırgız Türkleri (Tarihte ve Günümüzde)*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Harrell-Bond, Barbara E. (1988). "The Sociology of Involuntary Migration: An Introduction", *Current Sociology*, V.36, No.2, ss. 1-6
- Lewin, Moshe (2009). *Sovyet Yüzyılı*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Marshall, Gordon (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*, Çev., Osman Akınhay, Derya Kömürcü, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Olcott, Anthony (1987). "Glasnost anda Soviet Culture", Editörler: Maurice Friedberg, Heyword Ihsam, M. M. Sharpe, *Soviet Society Under Gorbachev*, ed. Inc. Publishers, USA.
- Rashid, Ahmed (1996). *İslam mı? Milliyetçilik mi?*, İstanbul: Varlık Yayınları.
- Taymaz, Erol (1998). "Diaspora ve Kimlik", *Nart Dergisi*, Yıl: 2, Sayı: 7.
- Tika Ülke Raporu – Kırgızistan (2005). *Haz.*, Selda ÖZDENOĞLU, no: 31, Ankara.
- Tuğul, Seyit (2003). *SSCB'de Sürgün Edilen Halklar*, İstanbul: Çivi Yazıları.
- Yuval-Davis, Nira (2008). "Aidiyetler: Yerlilik İle Diaspora Arasında", Editör: Umut Özkırımlı, 21. *Yüzyılda Milliyetçilik*, Çev., Yetkin Başkavak, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, ss.139-158.